UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE UMANISTE
ȘI ALE EDUCAȚIEI

CONSORȚIU: Universitatea de Stat din Moldova (USM), Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți (USARB), Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul (USC).

Cu titlu de manuscris
CZU: 94(=411.16)(478):39(043.2)

PALIHOVICI IULII

COMUNITĂȚILE EVREIEȘTI DIN BASARABIA: ASPECTE ETNOCULTURALE

REZUMAT
al tezei de doctor în istorie

SPECIALITATEA 612.01 – ETNOLOGIE

CHIȘINĂU, 2025

Teza a fost elaborată în cadrul Școlii Doctorale Științe Umaniste și ale Educației a Universității de Stat din Moldova

Conducător de doctorat:
CONDRATICOVA Liliana, dr. hab. în studiul artelor; dr. hab. în istorie, conf. cerc.

Membrii Comisiei de îndrumare:
1. COJOCARU Ludmila D., dr. în istorie, conferențiar universitar
2. ȘIHOVA Irina, dr. în filologie
3. DAMIAN Victor, dr. în istorie

Componența Comisiei de doctorat, aprobată prin decizia Consiliului Științific al Universității de Stat din Moldova din 24 septembrie 2025

Președinte: TOMULEȚ Valentin, dr. hab. în istorie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Conducător științific: CONDRATICOVA Liliana, dr. hab. în studiul artelor; dr. hab. în istorie, conf. cerc., Academia de Științe a Moldovei

Referent 1: **COJOCARU Ludmila D.,** dr. în istorie, conferențiar universitar, Muzeul Național de Istorie a Moldovei

Referent 2: **GUMENÂI Ion**, dr. hab. în istorie, profesor universitar, , Universitatea de Stat din Moldova

Referent 3: **DUMITRAN Daniel**, dr. habil. în istorie, profesor universitar, Universitatea *1 Decembrie*, Alba Iulia, România

Secretar științific: **DEMENTIEVA Diana**, dr. în filologie, Universitatea de Stat din Moldova.

Susținerea va avea loc la 31 octombrie 2025, ora 14:00, în ședința publică a Comisiei de doctorat din cadrul Școlii Doctorale Științe Umaniste și ale Educației a Universității de Stat din Moldova, în auditoriul 530, Aula „Gh. Brătianu", blocul central al USM, Chișinău, str. Alexei Mateevici 60.

Teza de doctorat şi rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Centrală a Universității de Stat din Moldova şi pe pagina web a ANACEC.

Rezumatul a fost expediat la 30 septembrie 2025.

Autor
PALIHOVICI Iulii

Conducător științific:
CONDRATICOVA Liliana, dr. hab. în studiul artelor; dr. hab. în istorie

Președinte al Comisiei de doctorat
TOMULEȚ Valentin, dr. hab. în istorie, profesor universitar

© Palihovici Iulii, 2025

CUPRINS

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII **4**

CONŢINUTUL TEZEI **8**

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI **19**

BIBLIOGRAFIE **25**

LISTA PUBLICAŢIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI **28**

ADNOTARE **31**

АННОТАЦИЯ **32**

ANNOTATION **33**

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei de cercetare. Comunitățile evreiești din Basarabia au constituit un element fundamental al diversității etnice, confesionale și culturale a regiunii, contribuind la dinamica economică, socială și spirituală a Basarabiei. Studierea comunităților evreiești din Basarabia este o temă de cercetare de o relevanță deosebită în contextul actual, marcat de intensificarea interesului pentru recuperarea memoriei istorice și valorificarea patrimoniului istoric, reevaluarea identităților culturale și consolidarea coeziunii sociale în spațiul est-european. Cercetarea acestor comunități depășește sfera unei simple evocări istorice, reprezentând un efort de reconstituire a identității etnoculturale, dar și o premisă pentru conturarea unui model multicultural de identitate regională.

Am optat pentru folosirea termenului *comunități evreiești* și nu *comunitate evreiască* din mai multe considerente, distincția dintre fiind importantă. *Comunitatea evreiască din Basarabia* este un concept, care desemnează totalitatea întregii populații evreiești din regiune ca o singură comunitate socio-culturală și religioasă. Termenul cuprinde toți evreii din Basarabia, indiferent de localizarea lor geografică și implică destine istorice comune, tradiții culturale, statut juridic și procese socio-economice caracteristice regiunii în ansamblu. *Comunitățile evreiești din Basarabia* se referă la entități locale specifice – așezări evreiești individuale organizate în diferite orașe, ștetle și colonii. În această ordine de idei ținem să precizăm semnificația acestor termeni. Ștetlurile sunt așezări semiurbane în Europa de Est, cel mai adesea cu o populație predominant evreiască. Termenul *ștetl* este echivalentul noțiunii *местечко* în limba rusă, adică o așezare de tip urban, cu o structurizare a economiei de tip urban. Coloniile agricole evreiești sunt așezări ale evreilor organizate de Imperiu Rus pe parcursul sec. al XIX-lea pentru a încuraja evreii ruși să se angajeze în munca agricolă și în dezvoltarea agricolă a terenurilor nou dobândite, cum ar fi Basarabia. Fiecare comunitate era o unitate administrativă și religioasă independentă. Această distincție are o justificare atât în tradiția iudaică, cât și în dreptul istoric. În contextul terminologiei evreiești tradiționale, fiecare comunitate locală era denumită *kehila kdosha* (השודק הליהק – *comunitate sfântă*), care sublinia statutul sacru și autonomia sa în materie de viață religioasă și socială. În contextul românesc interbelic, distincția dintre singular și plural reflectă și diferența dintre statutul juridic al evreilor ca cetățeni ai statului și ca membri ai unor entități religios-comunitare autonome. *Comunitatea evreiască din Basarabia* este un concept istoriografic pentru analiza proceselor la nivel regional, în timp ce *comunitățile evreiești din Basarabia* sunt subiecte istorice specifice, cu propria structură organizațională, conducere și specificitate locală.

Contribuțiile comunităților evreiești la dezvoltarea practicilor socioeconomice, interferate cu realizările lor etnoculturale în spațiul basarabean, sunt impresionante prin valoroasele vestigii ale patrimoniului cultural material și imaterial lăsate ca moștenire posterității. Această temă este cu atât mai relevantă cu cât, în perioada post-sovietică, s-au intensificat eforturile pentru recuperarea și valorificarea patrimoniului minorităților etnice, în special ale celor profund afectate de traumele sec. XX. În afară de cele două războaie mondiale, revoluții și alte evenimente istorice care au configurat toată Europa, evreii au fost afectați de pogromuri și de tragedia Holocaustului. Cercetarea

dimensiunilor etnoculturale ale vieții evreiești devine un imperativ în perpetuarea identității unei comunități reprezentative în devenirea cultural-istorică și social-economică a Basarabiei. Totodată, în condițiile reevaluării surselor identitare și revizuirii valorilor fundamentale ale comunităților, demersul științific de față oferă o modalitate eficientă de înțelegere a diversității istorice și a coexistenței interetnice.

Tema propusă se încadrează în contextul transdisciplinar și se aliniază cu agenda internațională promovată de organisme precum Consiliul Europei, UNESCO sau Comisia Europeană, care subliniază importanța protejării minorităților etnice. În acest sens, studiul comunităților evreiești din Basarabia capătă o dimensiune europeană, fiind corelat cu cercetările privind moștenirea evreiască din Europa Centrală și de Est, dar și cu eforturile de combatere a antisemitismului, promovare a toleranței și educației multiculturale. La nivel național, cercetarea este în consonanță cu prioritățile academice și culturale stabilite de structurile oficiale ale Republicii Moldova, inclusiv prin strategiile de dezvoltare a cercetării științifice și prin programele de protejare a patrimoniului cultural. Examinată interdisciplinar, tema permite articularea mai multor perspective metodologice și epistemologice: abordări istorice, etnologice, antropologice, sociologice. Acest demers integrativ este esențial pentru abordarea fenomenului comunităților evreiești ca entități culturale dinamice, influențate de multiple contexte istorice și sociale.

Scopul tezei constă în cercetarea complexă a problemei comunităților evreiești din Basarabia în perioada țaristă și perioada interbelică prin prisma examinării multidisciplinare a componentelor etnoculturale, identificarea, analiza și interpretarea specificului comunităților evreiești ca forme distincte de organizare etnoculturală, în relație cu contextul socio-istoric regional.

Pentru realizarea scopului tezei, ne-am propus următoarele **obiective ale cercetării**:

1) cercetarea și sistematizarea istoriografiei problemei, precum și analiza surselor documentare cu privire la dezvoltarea comunităților evreiești din Basarabia sub aspect etnocultural;

2) cercetarea comunităților evreiești prin intermediul aspectelor oferite de sursele legislative din perioada țaristă și perioada interbelică;

3) stabilirea și examinarea ocupațiilor tradiționale ale evreilor și a organizării sociale în cele două perioade cronologice de dezvoltare supuse analizei;

4) determinarea și identificarea rolului instituțiilor educaționale, religioase și culturale ale comunităților evreiești din Basarabia;

5) valorificarea științifică a cercetărilor de teren desfășurate în localitățile unde a fost documentată prezența evreilor basarabeni, includerea memoriilor membrilor comunității în circuitul științific;

6) reflectarea multidimensională a comunităților evreiești din mediul urban, rural și diaspora sub aspect etnocultural;

7) identificarea și examinarea epigrafiei evreiești ca sursă de studiu;

8) evaluarea modului în care identitatea evreiască este conservată în spațiul public actual; propunerea unor modele concrete de reconstituire a identității etnoculturale, valorizarea patrimoniului etnocultural evreiesc și fundamentarea unor politici educaționale și culturale bazate pe diversitate și incluziune.

Problematica vizată presupune nu doar evidențierea trăsăturilor comune ale comunităților evreiești din diferite localități basarabene, dar și înțelegerea diversității lor interne, a proceselor de adaptare și a modului în care au interacționat cu alte grupuri etnice. Relevanța abordării constă în stabilirea în ce măsură aceste comunități au păstrat o identitate distinctă și cum s-a manifestat această identitate în cadrul interacțiunilor interculturale din regiune. Prioritară este realizarea unei cercetări interdisciplinare aprofundate asupra comunităților evreiești din Basarabia, care să evidențieze specificul lor etnocultural și rolul jucat în istoria și dezvoltarea regiunii.

Ne-am propus să reprezentăm viața evreilor din Basarabia ca parte componentă a organismului social local, prin definirea particularităților locale ale comunităților evreiești, bazată pe cercetări etnologice de teren, pe analiza activităților lor economice, pe studiul tradițiilor și pe localizarea formelor de cultură materială în regiuni istorico-etnografice precise. Această abordare își propune să evidențieze dinamismul și adaptabilitatea comunităților evreiești în fața provocărilor istorice și sociale, precum și rolul lor activ în modelarea patrimoniului cultural al Basarabiei.

Suportul metodologic și teoretico-științific. În cercetarea de față am optat pentru *metode de documentare* precum observația, comunicarea orală și înregistrarea (audio, video); *culegerea de informații orale* în baza cadrului tehnic preformat; *aplicarea metodelor convorbirii și interviului*: interviu directiv, non-directiv și semi-directiv; interviuri individuale, de grup, suprapuse și încrucișate.

Limitele cronologice ale cercetării cuprind perioada 1812–1940 pentru a fi realizată comparația celor două perioade istorice distincte. Limita cronologică inferioară o constituie anul 1812, când în urma războiului ruso-turc din anii 1806–1812, Basarabia a fost anexată de Imperiul Rus. Limita cronologică superioară marchează anul 1940, când Basarabia a fost anexată de Uniunea Sovietică.

Cadrul geografic al cercetării noastre cuprinde cuprinte teritoriile dintre Prut, bazinul Nistrului și Marea Neagră.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor. Originalitatea științifică a rezultatelor este bazată pe abordarea etnoculturală a problemei coroborată cu cercetările pluridisciplinare și interdisciplinare. Cercetările etnologice sunt amplificate prin cooptarea informațiilor din istorie, sociologie, economie, geoistorie, statistică, demografie, psihologie istorică, memorialistică, culturologie, literatură și publicistică. Pentru prima dată comunitățile evreiești din Basarabia din perioada țaristă și din perioada interbelică au fost examinate în complex, pentru a putea fi puse în evidență aspectele etnoculturale, sistemul legislativ, ocupațiile, instituțiile religioase și educaționale ale evreilor basarabeni. Totodată, în premieră a fost abordată problema comunităților evreiești în mediul urban, rural și diaspora, fiind format un model amplu de studiere a acestor comunități, valabil pentru alte localități și domenii studiate.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Importanța științifică a tezei este reflectată în abordările polivalente și multidimensionale a problemei privind comunitățile evreiești din Basarabia sub prisma aspectelor etnoculturale. Materialul expus în teză poate servi la modul practic la elaborarea unor cursuri universitare, cursuri și seminare opționale și speciale axate atât pe tema comunităților evreiești din Basarabia

în aspectele ei etnoculturale, cât și la valorificarea patrimoniului cultural material și imaterial al acestor comunități în domeniile economic și turistic.

Din punct de vedere aplicativ, pe dimensiunile științifică și didactică, materialul analizat va fi de folos atât tinerilor cercetători la elaborarea tezelor de licență, masterat și doctorat, cât și autorilor experimentați, antrenați în procesul de cercetare, predare și elaborare a lucrărilor științifice și didactice dedicate comunităților etnice, creatoare de valoroase vestigii ale patrimoniului cultural material și imaterial.

Ipoteza cercetării. Ipoteza cercetării presupune că, în pofida presiunilor istorice, comunitățile evreiești din Basarabia au reușit să-și mențină o identitate culturală distinctă, exprimată prin tradiții, instituții, simboluri. Totodată, se afirmă că aceste comunități au contribuit semnificativ la formarea unei culturi regionale caracterizate prin sincretism și interacțiune etnică. Cu certitudine, patrimoniul evreiesc din Basarabia poate fi valorificat în prezent nu doar ipotetic pe dimensiunile sale culturală și istorică, dar și ca resursă educațională, științifică, civilizațională, patrimonială și turistică.

Problema de cercetare. Problema științifică abordată în cadrul acestei teze se referă la identificarea, analiza și interpretarea specificului comunităților evreiești din Basarabia ca forme distincte de organizare etnoculturală, în relație cu contextul socio-istoric regional. Această problematică presupune nu doar evidențierea trăsăturilor comune ale comunităților evreiești din diferite localități basarabene, ci și înțelegerea diversității lor interne, a proceselor de adaptare și a modului în care au interacționat cu alte grupuri etnice. Întrebarea fundamentală este: în ce măsură aceste comunități au păstrat o identitate distinctă și cum s-a manifestat această identitate în cadrul interacțiunilor interculturale din regiune?

Rezultatele cercetării conturează o imagine de ansamblu asupra vieții comunităților evreiești din Basarabia în sec. XIX–XX, reliefând complexitatea unui fenomen social și cultural pluristratificat. Analiza multidisciplinară demonstrează că aceste comunități au traversat perioade de stabilitate, dar și de criză, fiind influențate de schimbările politice și administrative din spațiul basarabean – de la integrarea în Imperiul Rus, la administrația românească și până la perioada sovietică. Această succesiune de regimuri a modelat profund structura internă a comunităților, statutul lor juridic, oportunitățile economice și formele de organizare culturală și educațională.

Aprobarea rezultatelor: Rezultatele au fost diseminate în cadrul a 11 conferințe științifice naționale și internaționale, fiind validate prin valorificarea editorială în reviste academice și culegeri de specialitate – 8 articole în reviste naționale, dintre care 7 articole indexate în reviste în baza de date SCOPUS (*Revista de etnologie și culturologie*); 2 articole în reviste științifice internaționale, 3 publicații la conferințe științifice și 8 teze ale comunicărilor științifice publicate în materialele conferințelor).

Implementarea rezultatelor cercetării. Fragmente ale tezei au fost incluse în: proiecte educaționale (material didactic), pentru licee și universități din Republica Moldova: *Jewish Cemeteries în the Classroom* (2020); proiecte de salvgardare, valorificare și promovare a patrimoniului cultural evreiesc: dezvoltarea muzeului în aer liber *Cimitirul evreiesc din Chișinău* (2023–2025), crearea muzeului în aer liber *Istoria evreiască a Onițcanilor* (2022), *Catalogue of Best Practices for Jewish Cemetery Preservation* (2021); proiecte de promovare a circuitelor turistice: ghid audio *Chișinău. Descoperă*

viața evreiască a Chișinăului (2020, în română, engleză, germană și rusă), *Basarabia. Descoperiți viața evreiască din Basarabia* (2021, în română, engleză, germană și rusă), *Jewish Cemeteries and Tourism Development* (2022), *Jewish Cemeteries as Visitor Destination* (2023).

Cuvinte-cheie: comunități evreiești, Basarabia, aspecte etnoculturale, perioada țaristă, perioada interbelică, legislație, migrație, ocupații tradiționale, epigrafică, istorie orală, istoria familiei, memorialistică, educație, cultură, patrimoniu, valorificare.

CONȚINUTUL TEZEI

Teza este structurată în trei capitole cu subcapitole, finalizând cu concluzii generale. În **INTRODUCERE** sunt expuse actualitatea și importanța temei, limitele cronologice și geografice ale studiului, gradul de investigare al problemei; sunt indicate scopul și obiectivele cercetării, prezentate metodologia de cercetare și ipoteza de lucru, noutatea și originalitatea cercetării, implementarea rezultatelor obținute, valoarea teoretică și aplicativă a tezei.

Capitolul I „Aspecte etnoculturale ale vieții comunităților evreiești reflectate în studii teoretice și surse de cercetare” este structurat în două subcapitole distincte și este dedicat examinării multilaterale a surselor istorice și orale utilizate pentru reflectarea scopului și obiectivelor trasate. În subcapitolul **1.1. „Istoriografia problemei”** am supus analizei publicațiile din diferite perioade în care direct sau tangențial s-au regăsit aspecte cu referire la aspectele etnoculturale ale comunităților evreiești din Basarabia, examinate pentru perioada țaristă și perioada interbelică. Publicațiile examinate au fost diferențiate în următoarele categorii: a) Istoriografia premodernă și modernă; b) Istoriografia din perioada interbelică; c) Istoriografia sovietică și d) Istoriografia recentă (1991–2025). Literatura de specialitate cu privire la istoria evreilor din Basarabia include un număr important de lucrări, studii și articole, însă acestea sunt în majoritate fragmentare. Se remarcă contribuțiile mai multor cercetători, care au abordat aspecte precum demografia, legislația antisemită, arhitectura sinagogilor sau activitatea culturală. Totuși, aceste cercetări sunt focalizate preponderent asupra unor episoade izolate din istoria evreilor sau asupra unor zone geografice restrânse. Se simte lipsa lucrărilor care tratează în mod holistic și interdisciplinar comunitățile evreiești ca entități etnoculturale, cu accent pe interacțiunea dintre elementul evreiesc și contextul autohton. Mai mult, în cercetările anterioare s-a pus un accent redus pe sursele orale, pe cercetările de teren și pe dimensiunea de cotidianitate a patrimoniului evreiesc. Această lacună este semnificativă, deoarece memoria colectivă și mărturiile directe pot aduce aspecte esențiale în înțelegerea vieții evreilor în Basarabia.

În abordarea noastră am aplicat o asociere prin interferare a surselor, îmbinând lucrul de birou cu expedițiile de documentare și de colectare a informației de teren. În esență, cercetările noastre s-au bazat în mare parte pe istoria orală și istoriile personale, rezultate din activitățile din teren, interviurile ținute cu informatori din țară și de peste hotare.

Literatura de specialitate și documentele studiate, coroborate cu materialele expedițiilor întreprinse, începând cu anul 2019, au condus spre selectarea unei serii de memorii care au completat informațiile existente la această etapă de cercetare. În cadrul expediției etnologice au fost colectate date de teren, au fost intervievați localnicii, studiate cărțile gospodărești din anii 1945–1947, în care s-a reușit identificarea numelor ultimilor evrei rămași în sat în acea perioadă. Documentările de teren au permis să adunăm un bogat material etnografic, înregistrări audio, video, documente fotografice.

De asemenea, constatăm că nu s-a acordat suficientă atenție valorificării patrimoniului evreiesc din perspectivă muzeistică și educațională, în pofida potențialului său formativ. Studierea literaturii de specialitate cu referire la viața comunităților evreiești permite să concluzionăm că până în prezent acest subiect nu a fost studiat în toată complexitatea sa. Vom menționa în acest context publicațiile teoretice ale istoricilor Nicolae Iorga [19; 20], Ion Nistor [22], precum și cele ale cercetătorilor contemporani: Brighita Covarscaia [47], Iacov Copanschi [48], Valentin Tomuleț [41, pp. 239-250; 42, pp. 73-80; 43, pp. 271-282], Daniel Dumitran [11; 12; 13], Ion Gumenâi [16, pp. 253-262; 17, pp. 179-183; 18, pp. 260-272], Andrei Emilciuc [14, pp. 100-106; 15, pp. 16-17], Sergius Ciocanu [6, pp. 95-102; 7, pp. 44-49], Alexandru Roitman [30, pp. 105-109; 31, pp. 91-102; 32, pp. 113-118; 33, pp. 154-160; 34, pp. 94-99], Liliana Condraticova [8, pp. 50-51; 10], Alla Ceastina [4, pp. 302-308], Valentin Arapu [3, pp. 126-134], Irina Șihova [36, pp. 63-67; 37, pp. 89-98; 38, pp. 74-79; 39, pp. 76-85; 46] ș.a. Am constatat însă că publicațiile despre etnologia evreilor sunt puțin numeroase, ceea ce face argumentată intenția noastră de a realiza un studiu complex privind aspectele etnoculturale ale comunităților evreiești din Basarabia.

În subcapitolul **1.2. „Surse documentare”** publicațiile teoretice au fost racordate cu informațiile concentrate în dosarele de arhivă și completate de cercetările de teren, interviurile, presa timpului. În acest context, abordarea noastră s-a concentrat pe reconstrucția stratului etnologic al vieții evreiești din Basarabia. Am căutat să oferim o percepție multidimensională a acestei prezențe, evidențiind caracterul său structural, funcțional și simbolic în societatea locală. Am realizat o analiză aprofundată a caracteristicilor regionale ale comunităților evreiești, punând accent pe activitățile economice și cotidiene, legătura strânsă cu tradițiile etnice, specificul formelor de cultură materială și apartenența la anumite spații istorice și etnografice. Această abordare a permis să contextualizăm mai atent evoluția comunităților evreiești și să obținem o înțelegere mai nuanțată a interacțiunilor interetnice care au modelat identitățile locale. Pe baza surselor istorice, am încercat să reconstituim dimensiunea etnologică ce oferă o înțelegere deplină a fenomenului prezenței unei populații considerate *străine*, dar care, de fapt, a devenit parte integrantă a societății basarabene. Ne-am concentrat asupra consecințelor imediate și pe termen lung ale acestei prezențe, asupra modului în care comunitățile evreiești au influențat și au fost influențate de realitățile sociale, economice și culturale ale regiunii. Deopotrivă cu sursele scrise, dosarele de arhivă, subliniem ponderea interviurilor și a istoriei locale, istoriei orale, precum și a datelor furnizate de pietrele funerare identificate în timpul cercetărilor cimitirelor evreiești din localitățile Republicii Moldova. Mai multe date sunt introduse în premieră în circuitul științific și constituie o

sursă importantă de studiu în eventualitatea extinderii cadrului tematic și cronologic al studiului cimitirelor evreiești din mediul urban și rural.

Examinarea publicațiilor științifice și studiul surselor documentare au permis conturarea unei imagini complexe a procesului de formare, consolidare și afirmare a identității evreiești într-un context geografic și istoric marcat de schimbări politice, migrații și interferențe culturale cu următoarele **concluzii la Capitolul 1**:

1) Majoritatea lucrărilor istorice dedicate acestei teme au examinat comunitățile evreiești în principal în termeni fenomenologici, prezentați prin cifre, documente de arhivă și statistici, fără a aprofunda semnificativ dimensiunile relaționale, culturale și sociale ale acestei prezențe;

2) Deși contribuția fiecărui cercetător la înțelegerea fenomenului în sine este incomensurabilă, observăm lipsa informațiilor necesare pentru o înțelegere mai profundă a relației de coexistență a evreilor cu populația indigenă sau cu alte grupuri etnice. Astfel, contribuțiile remarcabile ale unor istorici precum Nicolae Iorga, Zamfir Arbure, Ion Nistor, iar în epoca contemporană, Valentin Tomuleț, Andrei Emilciuc, Alexandr Roitman, Ion Gumenâi și alții, rămâne fundamentală pentru studiul istoriei așezării evreiești din Basarabia.

3) Aspecte legate de viața cotidiană, valorile și normele culturale, formele materiale ale culturii evreiești, dinamica relațiilor interetnice sunt domenii care aparțin mai mult etnologiei decât istoriei tradiționale. Din păcate, în istoriografia existentă aceste aspecte au fost considerate irelevante, tratate adesea fragmentar, fără o viziune sistematică și interdisciplinară care să le integreze organic în tabloul de ansamblu al evoluției Basarabiei. În acest context, abordarea noastră s-a concentrat pe reconstrucția stratului etnologic al vieții evreiești din Basarabia. Am căutat să oferim o percepție multidimensională a acestei prezențe, evidențiind caracterul său structural, funcțional și simbolic în societatea locală.

Cel de-al doilea Capitol „Contextul istoric al populației evreiești din Basarabia” este structurat în patru subcapitole și oferă o perspectivă amplă și structurată asupra contextului istoric, demografic, legislativ și economic al comunității evreiești din Basarabia, conturând evoluția acesteia în epoca dominației ruse și în perioada interbelică românească. În subcapitolul 2.1. „**Evreii din Basarabia conform datelor recensămintelor populației”** ne-am concentrat atenția pentru a examina informațiile statistice cu privire la reflectarea populației evreiești în conformitate cu Recensămintele populației din anii 1772–1773 și 1774, Recensământul general al populației Imperiului Rus din anul 1897, precum și Recensământul general al populației României din anul 1930. Constatăm că Recensămintele din anii 1772–1773 și 1774 au fost realizate la comanda mareșalului rus Piotr Rumeanțev, dar prin străduința dregătorilor din Divanul Moldovei și au avut ca scop publicarea listelor locuitorilor impozabili ori ai celor care au participat ca voluntari la războiul ruso-turc (1768–1774).

Datele recensămintelor ne prezintă numele evreilor din majoritatea localităților recenzate, deseori chiar indicând și meseria acestora. După anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus în 1812, autoritățile imperiale au inițiat în 1817 primul recensământ general al populației, care, *de facto*, nu a fost un recensământ modern, dar mai degrabă o revizie fiscală și administrativă**,** menită să stabilească populația, localitățile, obligațiile

fiscale și statutul social al locuitorilor. Recensământul a înregistrat un număr total de aproximativ 19–20 de mii de evrei în Basarabia, iar aceste cifre variază în funcție de surse, deoarece sunt rezultatul unei deducții, unui calcul matematic, reieșind din numărul capilor familiilor înmulțit cu o cifră medie estimată a numărului membrilor familiilor (4 sau 5 membri). urmare a studierii datelor statistice ale acestui recensământ, că majoritatea evreilor locuiau în târguri și orașe, dar existau și familii dispersate în mediul rural [45]. Evreii aveau un statut special, erau înregistrați distinct, fiind considerați o categorie aparte. Recensământul notează ocupații tipice – comerț, meșteșuguri, arendă (în special arendarea cârciumilor și morilor), dar și agricultură în câteva localități. Importanța acestui recensământ pentru studiul nostru constă în faptul că se prezintă ca prima statistică oficială a populației evreiești din Basarabia sub ruși, și a arătat că evreii reprezentau deja o componentă semnificativă a populației urbane. Anul 1817 a marcat începutul unei creșteri rapide a populației evreiești, Basarabia devenind în deceniile următoare una din regiunile cu cele mai mari comunități evreiești din Imperiul Rus.

În anul 1859, pe teritoriul Imperiului Rus s-a desfășurat ultima, a zecea revizie a populației (*Listele localităților Imperiului Rus*), începută în 1857 și publicată în 1861. Această revizie a fost ultima din seria celor efectuate începând cu anul 1719 și a reprezentat ultima evidență amplă a populației înaintea primului recensământ general din 1897.

Recensământul din anul 1897 a fost primul și unicul recensământ general al populației Imperiului Rus. Examinând datele Recensământului constatăm că evreii reprezentau 11,79% din populația totală a guberniei Basarabia, ceea ce confirmă existența unei comunități numeroase și bine înrădăcinate. Dacă analizăm distribuția geografică, observăm o repartizare inegală între zonele urbane și cele rurale – în orașe, evreii constituiau o proporție impresionantă de 37,18% din populație, pe când în zonele rurale (județe, excluzând orașele), evreii formau doar 7,25% din populație [49].

Între anii 1918 și 1940, după Marea Unire și revenirea Basarabiei în Regatul România, comunitatea evreiască din această provincie a cunoscut o perioadă de intensă reconfigurare socio-economică și culturală. După 1918, evreilor li s-a permis, într-o oarecare măsură, să-și organizeze viața comunitară în mod autonom, în special în domeniile educației, culturii și asistenței sociale. Învățământul evreiesc s-a dezvoltat în paralel cu o rețea de instituții caritabile și sanitare. Până în anii 1930, în Basarabia funcționau 13 spitale evreiești, aziluri de bătrâni și alte forme de asistență socială, susținute atât prin contribuții din partea comunităților locale, cât și prin sprijinul organizațiilor internaționale, în special al Comitetului American Jewish Joint Distribution. În 1922, în Basarabia funcționau aproximativ 140 de școli evreiești, majoritatea concentrate în orașele Chișinău, Bălți, Soroca și alte centre urbane cu populații evreiești semnificative [27]. Anii 1930 pot fi considerați o perioadă de dezvoltare maximă a vieții comunității evreiești din Basarabia. Un moment simbolic în această direcție a fost formarea, în jurul anului 1935, a Uniunii Comunităților Evreiești din Basarabia. Această uniune, care a reunit aproximativ 40 de comunități locale, și-a propus să coordoneze activități religioase, educaționale și caritabile, să reprezinte interesele evreilor în fața autorităților și să întărească sentimentul de solidaritate comunitară. Recensământul general al populației României a avut loc la 29 decembrie 1930 și este important deoarece este primul act de acest gen pe terito-

riul țării după Marea Unire. Rezultatele Recensământului au fost publicate de Institutul Central de Statistică din București, începând cu anul 1938. Având în vedere volumul foarte mare de date, în total au fost publicate 10 volume, care au apărut pe parcursul mai multor ani [25]. Conform datelor obținute, în România a fost înregistrat un număr total de 18.057.028 de locuitori, dintre care 728.115 (4,13%) erau evrei [28]. Coroborate cu informațiile identificate în anuarele orașului Chișinău pentru anul 1924 și alte publicații [2], datele Recensământului sunt relevante pentru a stabili numărul evreilor antrenați în negoț, meserie, activitate bancară, sănătate, educație, cultură, religie.

Subcapitolul **2.2. „Cercetarea comunității evreiești prin intermediul aspectelor oferite de sursele legislative ale vremii"** este centrat analiza legislației cu privire la așederea evreilor, proferarea unor anumite ocupații, deținerea funcțiilor, așezarea în Zona de aședere, drepturile și obligațiile evreilor din Basarabia în componența imperiului țarist (1812–1918) și în Basarabia întregită (1918–1940), cronologic fiind observate anumite etape în evoluția legislației în privința evreilor. Politica Imperiului Rus în ceea ce privește evreii putea fi mai permisivă sau mai dură, în funcție de perioade. Evreii puteau alege să plătească dublu dările la stat sau să se lase creștinați pentru a rămâne pe teritoriul Imperiului Rus, în caz contrar erau nevoiți să emigreze. Ca urmare, printre evrei domnea o sărăcie disperată, cahalurile cumulau arierate uriașe și numai cei mai descurcăreți supraviețuiau în afaceri. În pofida acestor înăspriri, puțini evrei s-au convertit la creștinism.

Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în anul 1812 a marcat începutul unei noi etape pentru populația evreiască din această regiune. Comunitățile evreiești, existente aici încă din secolele anterioare, s-au confruntat cu un cadru juridic specific, rezultat din legislația generală a Imperiului Rus privind *problema evreiască*. Statutul juridic al evreilor basarabeni a fost complex, oscilând între perioade de toleranță și momente de restricție, influențat de politicile centralizatoare ale autorităților țariste, de realitățile economice și de relațiile interetnice din provincie.

După anexarea Basarabiei în 1812, administrația rusă a adoptat o serie de măsuri pentru a integra Basarabia în sistemul juridic imperial. Evreilor li s-a confirmat dreptul de a locui în provincie, însă li s-au aplicat restricțiile generale existente în Imperiu. Ucazul din anul 1818 a menținut pentru Basarabia statutul de teritoriu special administrativ, cu un anumit grad de autonomie, evreii beneficiind și ei de o libertate relativ mai mare decât în alte gubernii, putând practica comerțul, arenda moșii și participa la târguri.

Din anii 1830, odată cu integrarea mai puternică a Basarabiei în structurile rusești, legislația restrictivă din Imperiu a fost extinsă și aici. În consecință, au urmat restricții privind așezarea și mobilitatea populației evreiești. Legislația țaristă a limitat libertatea de așezare a evreilor, deoarece, conform noilor legi: a) evreii puteau locui doar în orașe și târguri, nu și în sate sau pe moșiile nobiliare (cu excepții pentru arendași); b) în Basarabia, autoritățile au încercat periodic să limiteze concentrarea evreilor în centrele urbane (Chișinău, Bălți, Soroca, Hotin); c) în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, legislația a introdus interdicții suplimentare, precum restricționarea accesului evreilor la dreptul de proprietate funciară [36, pp. 61-66]. Legislația Imperiului Rus aplicată evreilor din Basarabia între 1812 și 1918 a fost un amestec de toleranță limitată și discriminare sistematică**.** Dacă în primii ani după anexarea Basarabiei evreii au beneficiat

de un regim relativ mai lejer, ulterior, pe măsura consolidării autorității țariste, asupra lor s-au extins toate restricțiile specifice Zonei de Așezare. Limitarea libertății de așezare, restricțiile economice, barierele educaționale și lipsa de drepturi politice au creat un climat permanent de insecuritate juridică. În pofida acestor constrângeri, comunitatea evreiască a reușit să se dezvolte, contribuind semnificativ la viața economică și culturală a Basarabiei. Perioada 1812–1918 rămâne una definitorie pentru conturarea identității și destinului evreilor basarabeni, în care legislația țaristă a avut un rol esențial.

După 1918, în Basarabia s-au întreprins acțiuni decisive în direcția eliminării discrepanței în drepturi politice ale evreilor. În timp ce evreii din Basarabia, Bucovina și Transilvania erau cetățeni români de jure, Constituția României, prin articolul 7, conținea unele restricții privind evreii din Vechiul Regat. Un pas spre înlăturarea acestei diferențieri a fost făcut prin decretul-lege din 30 decembrie 1918, care stabilea că locuitorii Regatului, fără nicio distincție religioasă și care nu aveau drepturi depline, vor dobândi aceste drepturi atunci când dovedesc că s-au născut în Țară și că nu au fost supușii unui stat străin. La 28 mai 1919 a fost publicat un alt decret, care prevedea că locuitorii evrei ai vechiului Regat, născuți în Țară și care nu au fost supuși unui stat străin, sunt cetățeni români și se vor bucura de toate drepturile civile, dacă își manifestă această voință printr-o declarație că s-au născut în România și că nu au beneficiat de protecție străină [24]. Recunoașterea evreilor ca cetățeni ai României a constituit o condiție esențială pentru participarea lor la procesul electoral și pentru accesul în legislativ. *În 1923, Uniunea Evreilor Pământeni și-a modificat titulatura, devenind Uniunea Evreilor Români, organizație ce a reunit și filialele din Basarabia, Bucovina și Transilvania. Cinci ani mai târziu, în 1928, a fost instituit Clubul Parlamentar Evreiesc, având rolul de a centraliza și armoniza activitatea reprezentanților evrei din Camera Deputaților și Senat* [35, p. 18]. În 1931 a fost fondat Partidul Evreiesc, iar în anul 1936 a fost creat Consiliul Național al Evreilor din România, al cărui obiectiv esențial era apărarea drepturilor și libertăților democratice prevăzute de Constituția din 1923 și combaterea antisemitismului [35, p. 18]. Examinarea activității comunităților evreiești din Basarabia prin prisma actelor legislative din perioada țaristă și perioada interbelică a permis să conturăm unele aspecte comparative cu referire la așezarea evreilor în Basarabia, drepturile și libertățile acestora, permisiunea sau restricționarea accesului la funcții și demnități politice, dreptul de a profesa anumite meserii și activități economice etc. Anume aceste privilegii sau restricții, în anumite perioade de timp, au condiționat activitatea comunităților evreiești din Basarabia.

În paginile subcapitolului 2.3. **„Particularitățile activității economice a evreilor din Basarabia”** am optat pentru prezentarea celor două etape istoric diferite (1812–1918 și 1918–1940) prin prisma analizei activității economice a evreilor. După anexarea în anul 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, populația orășenească a guberniei a fost împărțită în categorii sociale după modelul din guberniile interne ruse, potrivit Regulamentului orășenesc din 1785 – negustori, meșteșugari, mic-burghezi etc. În afară de comunitățile constituite după principiul social, erau și comunități unite după principiile etnic (cele ale moldovenilor, grecilor, bulgarilor, velicorușilor, armenilor, evreilor ș.a.) și religios (comunități ale credincioșilor de rit vechi, ale evreilor convertiți la ortodoxism ș.a.). Astfel, până la 1830 negustorii din Basarabia nu erau divizați în ghildii, *activitatea comercială*

fiind egală pentru toți, iar populația era divizată după principiul etnic – velicorusă, moldovenească, bulgărească, grecească, armenească, evreiască [41, pp. 239-250]. Tot mai mulți evrei s-au implicat în agricultură, iar între 1836 și 1853, în Basarabia au fost create colonii agricole evreiești, concentrate în special în județele nordice, pe terenuri fie cumpărate, fie închiriate de la proprietari creștini sau evrei. Primele colonii agricole evreiești au fost înființate între 1836 și 1853, începând cu Dumbrăveni, Briceva și Valea lui Vlad (1836)**,** urmate de Alexăndreni și Mărculești (1837), apoi Vertiujeni (1838)**,** Liublin (1842), Zgurița (1851) și, în final, Căprești (1853)**.** Majoritatea acestor așezări au fost fondate pe terenuri arendate, oferind o bază stabilă pentru dezvoltarea agriculturii evreiești în Basarabia [43, pp. 271-282]. Sub aspect ocupațional, evreii din Basarabia fusese împărțiți în anul 1858 în patru categorii sociale: negustori, agricultori, meșteșugari și mica burghezie, care reprezintă principalele domenii de activitate în orașe și județe. În mod particular, în județul Hotin**,** aproape 96,6% dintre evrei făceau parte din categoria micii burghezii și comercianților, ceea ce subliniază contribuția lor majoră la circulația mărfurilor și serviciilor în zonele rurale. În prima jumătate a sec. al XIX erau 56,2% negustori evrei, comparativ cu 26,7% autohtoni/ruși și 9,1% greci [26, pp. 315-327; 41, pp. 239-250]. Starea lucrurilor era diferită, în funcție de activități și de categoria localității. Astfel, în 1898, conform datelor Societății de Colonizare Evreiască, din 38 de fabrici din Chișinău, 29 aparțineau evreilor; din cele șapte mori de aburi, șase erau deținute de evrei, cu 120 de muncitori, majoritatea fiind evrei; din cele șapte fabrici și depozite de tutun, cinci erau deținute de evrei cu 170 de muncitori (aproape toți evrei). Dintre cele cinci tipografii din Chișinău, patru aparțineau evreilor. Dintre meșteșugurile practicate de populația evreiască, cusutul și prelucrarea lemnului au fost dezvoltate în mod special. Evreii din Chișinău erau angajați în comerțul cu produse agricole (2.470 de persoane), țesături și îmbrăcăminte (peste 1.000 de persoane); 450 de evrei erau angajați în transportul de mărfuri, erau documentați 400 de hamali și aproximativ 500 de muncitori sezonieri în podgorii [50].

Modul de viață al evreilor din Basarabia în perioada interbelică nu s-a schimbat substanțial. Conform Recensământului populației din 1930, evreii reprezentau 7,2% din totalul populației basarabene, respectiv 26,8% în mediul urban și 4,3% în mediul rural [1].

După 1918, sub administrația românească, evreii din Basarabia au continuat să fie activi din punct de vedere economic, în ciuda noilor provocări: comerțul și meșteșugurile au rămas principalele ocupații; odată cu apariția sindicatelor și a organizațiilor economice evreiești, evreii au încercat să se adapteze la condițiile economice românești. Însă criza economică mondială și politicile de restricționare a drepturilor au afectat serios stabilitatea economică a evreilor în anii 1930. Conform recensământului din 1930, minoritățile naționale din România reprezentau 28,1% din populația totală. Au fost înregistrați 728.115 de evrei, reprezentând 4% din populația totală a României. Statisticile întocmite de Ministerul Industriei și Comerțului în 1937 arătau că în România existau 173.145 de societăți comerciale individuale, dintre care: 83.821 românești (48,4%) și 89.324 (51,6%) aparținând minorităților naționale, dintre care 32,7% erau evreiești [29]. Totodată, într-un studiu de caz separat, pentru a pune în evidență activitatea economică, comercială și meșteșugărească a evreilor în Basarabia interbelică, am examinat ocupațiile evreilor în

conformitate cu documentele vremii, calendare și anuare, publicitatea meșterilor care au știut cum să-și vândă produsele ți să se impună pe arena economică din România.

În subcapitolul 2.4. **„Sinagogile și instituțiile de învățământ ale evreilor din Basarabia”** au fost concentrate informații relevante despre sinagogile și lăcașurile de cult evreiești, precum și patrimoniul evreiesc din spațiul actual al Republicii Moldova, care au atras, din punct de vedere etno-istoric, relativ puțină atenție din partea cercetătorilor. În anul 1994, Centrul pentru Artă Evreiască din Ierusalim a organizat o expediție în Republica Moldova pentru a documenta starea reală a patrimoniului material evreiesc, rezultatele expediției fiind incluse în baza de date a Centrului [40]. În 2009, Comisia americană pentru patrimoniul american în străinătate (US Commission for American Heritage Abroad) a organizat o expediție similară. Rezultatele expediției au fost incluse în raportul *Jewish Heritage Sites and Monuments in Moldova* [21]. Acesta conține doar 17 clădiri ale sinagogilor – în timp ce este evident că trebuia să fi existat sute de sinagogi pe teritoriul Republicii Moldova.

Totodată, sistemul educației la evrei există de cel puțin trei mii de ani și a jucat un rol decisiv în păstrarea integrității poporului evreu și în dezvoltarea culturii sale. Nicio religie nu a acordat educației atât de multă importanță ca iudaismul. Etapele clasice în educație sunt următoarele: de la vârsta de cinci ani încep să studieze Tora, de la zece – Mișna, de la cincisprezece – Talmudul. După ce o persoană a studiat textele în sine, tot ceea ce este afirmat literal în surse, trebuie să ajungă la sensul interior al textelor și, ulterior, la învățătura secretă. Este important să înțelegem gradul de instruire a evreilor din Basarabia. Din datele Recensământului din 1897 privitor la alfabetizarea populației în Basarabia observăm că fiecare al doilea evreu era știutor de carte, deși nu sunt informații concrete care erau criteriile de evaluare a instruirii [49]. Școlile evreiești de stat fondate de guvern în 1847 nu erau populare. Răspândirea învățământului laic a mers mult mai rapid în anii 1860 și 1870, când, ca urmare a reformelor lui Alexandr al II-lea, starea civilă a evreilor a fost îmbunătățită și au apărut speranțe de emancipare. Între 1881 și 1914, au continuat să fie înființate școli private evreiești pentru băieți și fete. În 1883 existau 66 de școli evreiești; în 1893 erau deja 332, în 1899 – 372, cu 17.604 elevi (7.708 băieți și 9.896 fete). Spre finalul sec. al XVIII-lea, în Basarabia a pătruns hasidismul, care devenise principalul factor al vieții lor spirituale. Mulți dintre evrei, locuitori ale satelor au adoptat o mare parte din modul de viață și obiceiuri ale țărănimii moldovenești. În anii 1830–1840, mișcarea iluministă Haskalah1 a început să pătrundă în Basarabia. La sfârșitul anilor 1840, evrei din Basarabia au deschis școli laice. În 1855 erau șase astfel de școli, la Bălți, Hotin, Briceni, Ismail, și două la Chișinău, cu 188 de elevi. A apărut și învățământul laic privat, iar din anii 1860 evreii din Basarabia, mai ales cei mai bogați, au început să-și trimită copiii către școlile generale. În anii 1870, 30–40% din elevii unor școli secundare din regiune erau evrei. În 1894, cu toate acestea, 60,9% din copii evrei de vârstă școlară învățau în hedere. Recensământul populației din 1897 a arătat că doar 27,8% dintre evreii basarabeni cu vârsta peste zece ani puteau citi în rusă.

În calitate de **concluzii la capitolul 2** vom menționa că informațiile identificate și concentrate în Capitolul 2 al demersului nostru investigațional au oferit o perspectivă amplă și structurată asupra contextului istoric, demografic, legislativ și economic al

dezvoltării și afirmării comunității evreiești din Basarabia, conturând evoluția acesteia în cele două perioade istorice distincte – 1) epoca dominației ruse și 2) perioada interbelică românească, fapt ce a permis realizarea și unui studiu comparativ al celor două perioade ale activității comunităților evreiești sub mai multe aspecte. Comunitățile evreiești din Basarabia au fost cercetate prin intermediul aspectelor oferite de sursele legislative ale vremii și s-a reușit să răspundem la mai multe întrebări cu referire la identificarea și examinarea ocupațiilor tradiționale ale evreilor și a organizării sociale, precum și stabilirea rolului instituțiilor educaționale, religioase și culturale, fapt ce a permis să conturăm următoarele concluzii:

1) Datele Recensământului rus din 1897 confirmă statutul evreilor ca principală minoritate urbană din Basarabia, cu o pondere de peste 37% în centrele orășenești;

2) Legislația Imperiului Rus, examinată detaliat în limita surselor disponibile la această etapă de studiu, a oscilat între momente de relativă deschidere și perioade de discriminare;

3) După 1812, Basarabia a fost integrată complet în acest sistem, iar evreii locali au fost supuși acelorași reglementări restrictive, în pofida statutului parțial autonom al regiunii până în 1835. Coloniile evreiești, deși inițial eficiente, au fost abandonate treptat, iar activitatea economică a evreilor s-a reorientat spre negoț, industrie ușoară și sectorul financiar;

4) Situația s-a schimbat odată cu integrarea Basarabiei în statul român după Unirea din 1918. Participarea evreilor în viața politică, inclusiv în alegeri și în Parlament, a fost un indicator al integrării democratice, dar această evoluție pozitivă a fost rapid compromisă de climatul naționalist și antisemit din anii 1930 și mai ales în preajma celui de-Al Doilea Război Mondial;

5) Pe plan economic, evreii basarabeni au continuat să dețină un rol central în comerț, industrie mică, meșteșuguri și sectorul bancar. Multe dintre fabricile și întreprinderile din Chișinău, Bălți și alte orașe aparțineau evreilor, iar implicarea acestora în comerțul internațional, mai ales datorită poziționării geografice și contactelor externe, a fost esențială pentru conectarea regiunii la economia globală;

6) Viața comunităților evreiești din Basarabia a fost profund modelată de legislație, demografie și realități economice, reflectând tensiunea constantă dintre integrare și excludere, între adaptare și marginalizare;

7) În plan educațional, este apreciabilă tradiția de a le oferi copiilor cea mai bună educație posibilă. Iudaismul se bazează pe trei concepte principale – credință, fapte, învățătură.

Capitolul III „Aspecte etnoculturale și regionale ale vieții comunităților evreiești din Basarabia” reprezintă aportul inovativ al cercetărilor noastre și integrează studii de caz, concentrate în patru subcapitole – rezultatul cercetărilor noastre de birou și de teren. Deși aparent studiile de caz sunt diferite prin conținut, problematică și perioade cronologice, constatăm că acestea au un numitor comun, reprezentând relatări, interviuri despre viața membrilor comunităților evreiești din Basarabia secolelor XIX–XX. Cercetările noastre de teren efectuate în orașele Chișinău, Bălți, Orhei, Telenești, Edineț, precum și în orășele și satele Republicii Moldova, ne permit de a generaliza un tablou unic al importanței prezenței evreilor pe teritoriul actual al Republicii Moldova

și aportului comunităților evreiești șa dezvoltarea economică și culturală a țării.

Studiile de caz analizate în acest capitol, precum și munca de teren ulterioară, demonstrează nu doar interesul crescând pentru istoria comunităților evreiești din spațiul basarabean, dar și importanța fundamentală a istoriei locale, istoriei orale, a memorialisticii ca metodă de cercetare și vizualizare a trecutului, oferind un algoritm inovațional de cercetare complexă a comunităților evreiești. Fiecare studiu de caz ne-a propus o privire profund umană și detaliată asupra vieții evreiești în diferite contexte – urban (Chișinău), rural (Vadul Rașcov) și diaspora (migrația din Basarabia), completată de descoperirile recente de teren.

Studiul de caz despre Chișinăul văzut de evreii care l-au locuit cândva conține materiale din arhive și mărturii ale locuitorilor evrei a orașului. Studierea vieții comunității evreiești din Chișinău, prin folosirea materialului oferit de arhitecți, este confirmată de micro-istoriile spicuite din interviurile Institutului german Centropa și constituie o demonstrație a aserțiunii că micro-istoriile ilustrează macro tendințele evoluării istorice (subcapitolul 3.1 „**Comunitatea evreiască din spațiul urban. Studiul de caz orașul Chișinăul)".** Ideea de a folosi în paralel informații publicate de cercetători și mărturiile locuitorilor orașului a contribuit la implementarea rezultatelor cercetării prin realizarea unui ghid turistic al Chișinăului evreiesc în patru limbi: română, engleză, germană, rusă. Proiectul a fost posibil cu susținerea financiară a Institutului german Centropa, ghidul fiind în acces deschis [5].

În mod similar, studiul de caz al satului Vadul Rașcov atrage atenția asupra rolului important pe care evreii îl joacă în viața economică și socială a unui târg provincial (subcapitolul 3.2 „**Comunitatea evreiască din spațiul rural. Studiul de caz satul Vadul Rașcov)".** Metodologia de lucru pe teren a permis colectarea unei game largi de informații, atât prin metode formale (chestionare, observație), cât și prin abordări participative care au facilitat relatarea unor micro-povești autentice. Studiul este bazat pe metode ale cercetărilor de teren precum observația directă, participativă; folosirea chestionarelor semi-structurate (în ceea ce privește obiceiurile, tradițiile) și a chestionarelor structurate, a întrebărilor mai puțin formale, care oferă o mare parte din informația de teren; cu fixarea materialelor prin fotografiere, schematizare a rezultatelor. Și în acest caz vorbim despre implementarea rezultatelor cercetărilor prin realizarea unui ghid turistic [44].

Subiectul celui de al treilea studiu de caz 3.3 „**Comunitatea evreiască basarabeană din diaspora. Studiul de caz – Migrația evreilor din Basarabia (pe baza unei mărturii scrise)"** a fost elaborat în baza unei mărturii, a istoriei scrise de evreica franceză Jacqueline Alis-Barchmann, a cărei rădăcini se trag din evrei basarabeni. Studiul de caz despre migrația evreilor din Basarabia reprezintă o schimbare de perspectivă – de la fixarea geografică la mobilitate și destin individual. Saga familiei de evrei plecați din Basarabia, ca accidental să rămână în Egipt, iar până la urmă Jacqueline să ajungă în Franța, este emoționantă și redă *ca în film* ceea ce li se întâmpla evreilor care au migrat spre alte țări [23, pp. 102-108].

Cercetarea de teren în ultimii ani a adus câteva descoperiri, care pot fi, cu siguranță, numite senzaționale reflectate în subcapitolul 3.4 „**Patrimoniul local. Studiul de caz**

– Epigrafia evreiască”. În anii 2019–2022, în orașele Chișinău, Soroca, și satele Oniț-cani (rn. Criuleni), Iagorlîc, Gherșunovca (sate din stânga Nistrului, raioanele Dubăsari și Râbnița), au fost întreprinse cercetări de teren, care au precizat unele momente din istoria evreilor din teritoriul actual al Republicii Moldova. Expedițiile epigrafice ale centrului *Sefer* în Rașcov (2017) și Orhei (2019) au confirmat științific ipotezele des-pre vechimea acestor cimitire, datând cu fermitate pietrele de acolo chiar cu începutul sec. al XVIII-lea. Totodată, ultimii ani de cercetare de teren au adus câteva descoperiri relevante. În rezultatul descoperirii unor pietre de mormânt abandonate, am reușit să edificăm la Onițcani (rn. Criuleni), un muzeu în aer liber în memoria comunității lo-cale evreiești dispărute. Pe lângă cele trei studii de caz, identificarea și cartografierea vechilor cimitire evreiești sau construirea unui muzeu în aer liber la Onițcani, reflectă o încercare de recuperare și conservare activă a memoriei evreiești. Aceste acțiuni nu sunt doar gesturi simbolice, dar și intervenții reale în spațiul istoric și cultural, menite să păstreze memoria comunităților dispărute. Studiile de caz și activitățile conexe reflectă un model de cercetare aplicată în care istoria locală, memorialistica, istoria orală, munca de teren, cercetarea arhivistică și interpretarea narativă sunt combinate într-o abordare coerentă și productivă. Acestea demonstrează că trecutul comunităților evreiești din spațiul basarabean nu este doar o moștenire pasivă, ci o moștenire vie care merită să fie documentată, transmisă și integrată în discursul public și educațional [39, pp. 76-85].

Concluziile celui de-al treilea capitol sunt următoarele:

1) Studiile de caz analizate în acest capitol, precum și cercetările de teren ulterioa-re, demonstrează nu doar interesul crescând pentru istoria comunităților evreiești din spațiul basarabean, ci și importanța fundamentală a microistoriei ca metodă de cercetare și vizualizare a trecutului. Fiecare studiu de caz ne-a oferit o privire profund umană și detaliată asupra vieții evreiești în diferite contexte – urban (Chișinău), rural (Vadul Raș-cov) și diaspora (migrația din Basarabia), completată de descoperirile recente urmare a cercetărilor de teren.

2) Cercetările de teren a patrimoniului evreiesc în Republica Moldova în ultimii ani s-au activizat, în primul rând prin proiecte de cartografiere a cimitirelor și studierea ne-cropolelor evreiești. Noi descoperiri în perioada 2019–2022 au precizat unele momente din istoria evreilor din Republica Moldova. Fiecare dintre aceste descoperiri deschide o nouă pagină în istoria evreilor din Basarabia și dă impuls unor noi cercetări, atât istori-ce, de teren, cât și culturologice, etnologice și epigrafice.

3) Studierea vieții comunității evreiești din mediul urban – orașul Chișinău – prin folosirea materialului oferit de arhitecți este confirmată de memoriile identificate din in-terviurile Institutului german Centropa și constituie o argumentare a opiniei că istoriile personale, memorialistica și istoria orală ilustrând tendințele evoluării istorice.

4) Studiul de caz pe compartimentul rural – localitatea Vadul Rașcov – atrage atenția asupra rolului important pe care evreii îl joacă în viața economică și socială a unui târg provincial. Metodologia de lucru pe teren a permis colectarea unei game largi de infor-mații, atât prin metode formale (chestionare, observație), cât și prin abordări participa-tive care au facilitat relatarea unor micro-povești autentice.

5) Studiile de caz și activitățile conexe reflectă un model de cercetare aplicată în care istoria personală, memoriile, istoria orală, munca de teren, cercetarea arhivistică și interpretarea narativă sunt combinate într-o abordare coerentă și productivă. Acestea demonstrează că trecutul comunităților evreiești din spațiul basarabean nu este doar o moștenire pasivă, dar o moștenire vie care merită să fie documentată, transmisă și integrată în discursul public și educațional. Proiectele, implementate în cooperare cu Institutul Centropa, confirmă eficacitatea parteneriatelor internaționale în promovarea patrimoniului cultural și evidențiază rolul istoriei orale și memorialisticii în completarea surselor clasice.

6) Pe lângă valoarea istorică, etnologică și documentară, proiectele implementate au avut un impact educațional și social semnificativ. Aceste inițiative contribuie la formarea unei culturi a memoriei, la lupta împotriva stereotipurilor și a uitării, consolidând, totodată, o identitate colectivă bazată pe diversitate și respect reciproc. Într-un context regional încă sensibil, în care coexistența etnică și religioasă nu este întotdeauna valorizată, popularizarea istoriei evreiești din Basarabia devine un act civic, o formă de educație pentru toleranță și o punte între trecut, prezent și viitor.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Cercetarea vieții comunităților evreiești din Basarabia a permis o abordare complexă și integrată a fenomenului, punând în lumină dimensiuni etnologice, istorice, juridice, economice și culturale, subliniind relevanța acesteia pentru studiile antropologice, unde aspectele de viață cotidiană, relațiile interetnice, tradițiile și memoria colectivă sunt esențiale pentru înțelegerea evoluției unei comunități. Cercetarea multidisciplinară a permis conturarea următoarelor concluzii finale privind viața comunităților evreiești sub aspect etnocultural:

Studiul a permis conturarea unei imagini complexe și nuanțate a procesului de formare, consolidare și afirmare a identității evreiești într-un context geografic și istoric marcat de schimbări politice, migrații și interferențe culturale. Constatăm că până la un anumit punct, prezența evreiască pe teritoriul Basarabiei a fost menționată în majoritatea lucrărilor istorice mai degrabă ca un fapt, un fenomen consemnat, decât ca un element activ al unei realități sociale și culturale complexe. Istoriografia tradițională a tratat prezența evreiască în Basarabia mai ales descriptiv, prin statistici, date demografice și documente oficiale, lăsând în plan secund realitatea culturală și socială a acestei comunități. Evreii apar menționați de cronicari și istorici (Cantemir, Neculce, Iorga, Nistor), însă prezența lor este consemnată mai mult ca fapt istoric decât ca parte activă a societății. În acest context, cercetarea de față a adus un aport semnificativ, reconstituind dimensiunea etnologică a vieții evreiești: valorile și normele, relațiile cotidiene, tradițiile religioase și culturale, formele de cultură materială. Concluzionăm că evreii nu pot fi considerați străini în Basarabia, ci mai degrabă un grup activ și adaptabil, care a contribuit la modelarea identității regionale prin capacitatea de integrare și prin interacțiunile cu alte comunități. Din perspectivă etnologică, acest aport este fundamental, întrucât confirmă importanța studierii relațiilor interetnice și a patrimoniului cultural comun.

A fost evidențiat rolul contextului istoric, demografic și legislativ în conturarea particularităților comunităților evreiești. Analiza datelor recensămintelor din 1897 confirmă că evreii reprezentau principala minoritate urbană a Basarabiei, cu o pondere de peste o treime în centrele urbane. Această localizare nu a fost întâmplătoare, ci rezultatul atât al specificului ocupațional (comerț, meșteșuguri, transport, profesii liberale), cât și al constrângerilor legislative impuse de administrația rusă, care interzicea așezarea evreilor în mediul rural și deținerea de terenuri agricole. Evoluția comunităților evreiești reflectă, așadar, tensiunea dintre libertatea economică relativă din mediul urban și marginalizarea juridică impusă de stat.

Pe plan economic, concluziile au arătat că evreii au contribuit decisiv la dinamica modernizării Basarabiei: au introdus noi modele comerciale, au dezvoltat infrastructuri bancare și rețele de distribuție, au investit în mici industrii și manufacturi. De asemenea, educația a jucat un rol central, în pofida restricțiilor. Tradiția iudaică de a valoriza învățătura a determinat comunitatea să creeze școli proprii, să sprijine accesul copiilor la educație și să promoveze o cultură a studiului. În pofida discriminărilor, evreii au continuat să fie o forță activă, capabilă să se adapteze și să inoveze. Se confirmă, din perspectivă etnologică, că identitatea comunitară nu poate fi separată de contextul istoric și legislativ, iar modul în care o comunitate se raportează la constrângeri externe reprezintă un indicator al rezilienței sale culturale.

A fost adus în prim-plan microistoria și cercetarea de teren, două direcții metodologice de mare relevanță pentru etnologie. Studiul vieții evreiești din Chișinău a arătat că sinagogile, școlile, orfelinatele și organizațiile caritabile formau un sistem social și cultural bine articulat, care integra comunitatea în țesutul urban. La Vadul Rașcov, rolul evreilor în dezvoltarea economică a târgului a fost confirmat atât de arhive, cât și de mărturiile actualilor locuitori.

Istoria familiei Barchmann, emigrată din Basarabia, a ilustrat dimensiunea emoțională a migrației, transformând statisticile reci în povești vii, exemplare pentru fenomenul mai larg al exodului evreiesc. În plus, descoperirile recente de pe teren – cimitire, pietre funerare, muzeul în aer liber de la Onițcani – au demonstrat valoarea patrimoniului material și importanța conservării sale. Ghidurile turistice multilingve, tururile audio și expozițiile au confirmat utilitatea socială a cercetării, transformând rezultatele științifice în instrumente educaționale și civice.

Studiul comunităților evreiești din Basarabia, realizat printr-o abordare istorică și etnologică interdisciplinară, a urmărit să depășească nivelul descriptiv al istoriografiei tradiționale și să aducă în prim-plan dimensiuni mai profunde ale vieții evreiești: relațiile interetnice, patrimoniul material și imaterial, valorile culturale și educaționale, dar și experiențele individuale care dau contur fenomenului istoric. Concluziile formulate conduc la câteva idei principale, care definesc locul și rolul comunităților evreiești în Basarabia și, prin extensie, în spațiul românesc și est-european.

1. Comunitățile evreiești din Basarabia sunt un **element constitutiv al societății locale**. Unul dintre rezultatele esențiale ale cercetării este demonstrarea faptului că evreii basarabeni nu pot fi considerați doar o minoritate pasivă, ci un factor constitutiv al organismului social local. Prezența lor a fost atestată încă din sec. XV–XVI, însă dez-

voltarea comunităților a cunoscut o dinamică intensă mai ales după anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus (1812). Orașele Chișinău, Bălți, Soroca sau Cahul au cunoscut o dezvoltare urbană accelerată datorită activității evreilor, care au fost comercianți, meșteșugari, medici, avocați, dar și lideri comunitari.

Statutul lor de principală minoritate etnică urbană, confirmat de recensământul rus din 1897 (care indica o pondere de peste 37% din populația urbană), dar și cel românesc din 1930, arată că evreii nu au fost un grup marginal, ci au constituit o parte integrantă a societății urbane. Astfel, economia regională, rețelele comerciale, chiar și anumite infrastructuri bancare și industriale s-au bazat pe contribuția acestora. Prin urmare, viața economică și culturală a Basarabiei moderne este de neconceput fără aportul comunităților evreiești. Istoriografia clasică (de la Iorga și Arbure, la Nistor) a avut tendința de a prezenta aceste comunități mai degrabă ca un fenomen statistic, fără a insista asupra vieții cotidiene și a interacțiunilor. Cercetarea de față a încercat să depășească acest cadru, demonstrând că evreii nu au fost străini tolerați, ci participanți activi la viața societății basarabene.

2. Dinamica evoluției vieții comunităților evreiești a fost influențată de factori interni și externi și a fost modelată de interacțiunea dintre factori interni (solidaritatea religioasă, tradițiile culturale, educația, coeziunea comunitară) și factori externi (legislația, discriminarea, schimbările geopolitice). Factorii interni au fost determinanți pentru reziliența comunităților. Religia mozaică, instituțiile comunitare (cahalurile), școlile și organizațiile caritabile au oferit un cadru de coeziune. Educația a avut un rol central – tradiția de a oferi copiilor cea mai bună instruire posibilă, chiar în condiții de persecuție sau marginalizare, a generat o elită culturală și profesională cu impact vizibil asupra societății.

Factorii externi au fost, însă, decisivi în direcționarea traiectoriei colective. În perioada țaristă, regimul restrictiv al Zonei de Așezare, fiscalitatea dublă și interdicțiile de proprietate au determinat concentrarea evreilor în mediul urban și orientarea lor spre comerț și meșteșuguri. După 1918, integrarea în România a deschis perspective de emancipare prin Constituția din 1923, dar climatul naționalist și antisemit din anii 1930 a subminat acest proces. De asemenea, legislația contradictorie (egalitate juridică pe hârtie, dar excludere practică prin decrete și revizuirea cetățeniei) a creat o permanentă stare de insecuritate. Această combinație de factori a generat o comunitate adaptabilă, rezilientă, dar confruntată constant cu tensiunea dintre integrare și marginalizare.

3. Un alt rezultat important al cercetării este relevarea valorii microistoriei și a istoriei orale în înțelegerea experienței evreiești. Studiile de caz dedicate Chișinăului, Vadului Rașcov și migrației unei familii evreiești basarabene demonstrează că statistica dobândește sens doar atunci când este completată de vocea indivizilor.

Chișinăul evreiesc, prin sinagogile, școlile și orfelinatele sale, dar și prin poveștile foștilor locuitori, se conturează ca un spațiu viu al memoriei. Vadul Rașcov, un târg provincial dominat numeric de evrei la începutul sec. XX, arată cum o comunitate mică poate avea o influență economică și culturală majoră. Povestea migranților din familia Barchmann, transmisă prin memoriile lui Jacqueline Alÿs-Barchmann, confirmă faptul că marile procese istorice (exodul, diaspora) se înțeleg mai bine prin destine individuale. Istoria orală, istoriile personale și memorialistica nu doar completează, dar oferă le-

gitimitate și profunzime istoriei. Ele fac ca experiența comunităților să fie transmisibilă și inteligibilă pentru publicul contemporan.

4. Cercetările de teren, completate de descoperirile recente, au demonstrat fragilitatea, dar și valoarea patrimoniului evreiesc din Basarabia, ca resursă identitară și civică de mare importanță pentru societate. Sinagogile părăsite, cimitirele uitate, monumentele funerare degradate, dar și tradițiile orale aflate pe cale de dispariție constituie mărturii care trebuie conservate. Inițiative precum cartografierea cimitirelor, muzeul în aer liber de la Onițcani sau ghidurile turistice multilingve realizate în colaborare cu Centropa arată că patrimoniul poate fi nu doar documentat, ci și valorificat prin integrarea în circuitul educațional și turistic. În acest fel, memoria comunităților evreiești nu este doar recuperată, ci și transformată într-un instrument de promovare a toleranței, al respectului reciproc și al coeziunii sociale. Conservarea patrimoniului nu este o chestiune exclusiv evreiască, ci o responsabilitate colectivă, întrucât acest patrimoniu reflectă istoria conviețuirii interetnice și contribuția evreilor la identitatea regională.

5. În urma procesului îndelungat al cercetărilor istoriei și patrimoniului evreiesc se dovedește că abordarea interdisciplinară ar putea servi ca un model pentru studiul altor comunități etnice. Cercetarea a demonstrat eficiența unei metodologii care combină analiza istorică, interpretarea etnologică, cercetarea de teren, microistoria și istoria orală. Această abordare integrată oferă un model valid nu doar pentru studierea evreilor, ci și pentru alte comunități etnice din spațiul românesc și est-european. Aplicarea aceleiași metodologii ar putea evidenția dimensiuni inedite ale comunităților armene, germane, bulgare sau găgăuze din regiune. Interdisciplinaritatea permite depășirea limitelor fiecărei discipline și obținerea unei perspective mai complete asupra fenomenelor de conviețuire și interacțiune culturală.

În ansamblu, cercetarea confirmă că evreii basarabeni au fost un element constitutiv al societății locale, că evoluția lor a fost marcată de interacțiunea dintre factori interni și externi, că mărturiile individuale aduc valoare suplimentară cercetării, că patrimoniul cultural evreiesc trebuie conservat și valorizat și că abordarea interdisciplinară oferă un cadru metodologic solid pentru studiul diversității culturale.

Lucrarea demonstrează că istoria evreilor basarabeni nu este doar un capitol al istoriei evreilor, ci parte integrantă a istoriei Basarabiei și a Europei de Est. Ea are relevanță științifică, educațională și civică, constituind o resursă pentru promovarea toleranței și pentru construirea unei memorii colective bazate pe diversitate și respect reciproc. Într-un context marcat încă de tensiuni identitare, studiul comunităților evreiești din Basarabia devine un act de recuperare a memoriei, dar și un instrument de educație civică și interculturală, confirmând actualitatea și valoarea cercetării.

RECOMANDĂRI

Urmare a examinării comunităților evreiești din Basarabia în perioada țaristă și perioada interbelică prin prisma aspectelor etnoculturale și a concluziilor generale enunțate, venim cu următoarele recomandări cu caracter teoretic și aplicativ, după cum urmează:

1. **Continuarea cercetărilor interdisciplinare** este indispensabilă, deoarece, studiul comunităților evreiești din Basarabia nu poate fi redus la o singură perspectivă, iar fe-

nomenul este multistratificat și implică dimensiuni etnologice, istorice, lingvistice, religioase și socio-economice. Extinderea cercetărilor asupra unor localități basarabene, mai puțin studiate până în prezent, va completa tabloul și ar permite conturarea unor tipologii regionale ale vieții evreiești. Compararea situației comunităților evreiești din Basarabia cu cele din alte regiuni ale Europei de Est va contribui la înțelegerea fenomenului în contexte transnaționale.

2. **Conservarea patrimoniului cultural evreiesc** lăsat de comunitățile evreiești – sinagogi, cimitire, monumente funerare, clădiri comunitare și spații comerciale –, constituie mărturii ale unei prezențe istorice îndelungate. Din păcate, multe dintre aceste obiective se află astăzi într-o stare avansată de degradare. Documentarea fotografică, cartografierea și digitalizarea acestora sunt pași esențiali pentru salvarea memoriei colective. Restaurarea și includerea lor în circuite culturale nu doar că ar spori vizibilitatea patrimoniului evreiesc, ci ar putea contribui la dezvoltarea localităților prin atragerea vizitatorilor. Patrimoniul imaterial – povești de viață, tradiții religioase, obiceiuri legate de sărbători, rețete culinare – trebuie colectat, arhivat și pus la dispoziția publicului larg, inclusiv prin platforme digitale accesibile. Se vor crea astfel punți între generații și se va asigura transmiterea unor valori culturale universale.

3. **Valorificarea educațională și civică** a rezultatelor cercetării stă la baza integrării istoriei evreilor din Basarabia în programele școlare și universitare și reprezintă o condiție pentru construirea unei memorii colective echilibrate. Elaborarea de manuale, auxiliare didactice și resurse digitale care să includă capitole dedicate prezenței evreilor în spațiul basarabean ar contribui la reducerea stereotipurilor și prejudecăților. Proiectele extracurriculare – expoziții tematice, ghiduri istorice, tururi interactive în fostele cartiere evreiești – pot deveni instrumente educaționale eficiente pentru tineri, stimulând înțelegerea diversității și cultivarea respectului reciproc. Astfel de inițiative au și o puternică dimensiune civică, promovând valorile toleranței, dialogului intercultural și coeziunii sociale.

4. Promovarea **turismului cultural** poate și trebuie să se realizeze utilizând rezultatele cercetării pentru dezvoltarea locală a turismului cultural. Organizarea unor trasee tematice – *Drumul sinagogilor*, *Cimitirele evreiești din Basarabia*, *Cartierele evreiești de altădată* – ar crea oportunități pentru valorificarea patrimoniului și, în același timp, ar stimula economia comunităților. Crearea unor muzee locale, expoziții itinerante sau festivaluri culturale dedicate patrimoniului evreiesc ar consolida vizibilitatea acestuia, atrăgând atât cercetători, cât și publicul larg.

5. Consolidarea **cooperărilor internaționale** ar fi o altă direcție esențială, care constă în crearea și consolidarea parteneriatelor cu instituții academice, centre de cercetare, organizații evreiești și fundații culturale internaționale. Aceste colaborări pot asigura resurse financiare, expertiză metodologică și vizibilitate pe plan global. Proiectele comune, conferințele internaționale și schimburile academice ar permite integrarea cercetărilor despre Basarabia într-un cadru comparativ mai larg, relevând conexiuni cu alte comunități evreiești din Europa Centrală și de Est. Implicarea organizațiilor evreiești internaționale ar putea sprijini atât documentarea patrimoniului, cât și restaurarea monumentelor sau publicarea de materiale dedicate memoriei evreiești.

Studiul comunităților evreiești din Basarabia nu se limitează la interesul academic, ci are o valoare socială, educațională și culturală profundă. Recomandările formulate vizează consolidarea cercetării științifice printr-o abordare interdisciplinară, dar și utilizarea practică a rezultatelor în beneficiul comunităților, prin promovarea patrimoniului, a educației civice și a dialogului intercultural. Prin combinarea dimensiunii științifice cu cea aplicativă poate fi asigurată păstrarea memoriei evreiești și transmiterea ei către generațiile viitoare.

BIBLIOGRAFIE

1. ALEXANDRESCU, Ion. *Recensământele României. Mică enciclopedie,* București: Meronia, 2007, 292 p. ISBN 978-973-7839-23-7

2. *Anuarul Orașului Chișinău și al județelelor din Basarabia și cu Calendarul pe anul 1924* = Адресно – Справочная книга „Весь Кишинев" с уездами Бессарабии и Календарь на 1924 год. Chișinău: Ed. „Ș. Șapoșnik" (str. Sinadino, 45), 1924. 374 p.

3. ARAPU, Valentin. *Comunitatea evreiască și raporturile economice dintre Țara Moldovei și Polonia (a doua jumătate a sec. XVIII)*. În: *Studia Universitatis Moldaviae* (Seria Științe Umanistice), 2011, nr. 4(44), pp. 126-134. ISSN 1811-2668

4. CEASTINA, Alla. *File din istoria spitalului evreiesc din Chișinău*. În: *Tradiții și procese etnice*, Ed. 1, 6 octombrie 2020, Chișinău: „Grafema Libris" SRL, 2020, Ediția 1, pp. 302-308. ISBN 978-9975-52-221-2.

5. *Chișinău. Descoperă viața evreiască a Chișinăului*, [online] [citat 08.04.2024]. Disponibil: https://audiowalks.centropa.org/ro/Chișinău-ro/

6. CIOCANU, Sergius. *Cimitirele evreiești ale orașului Chișinău. Considerații preliminare.* În: *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*, 30-31 mai 2022. Chișinău: Notograf Prim, 2022, Ediția 14, pp. 95-102. ISBN 978-9975-84-171-9

7. CIOCANU, Sergius. *Sinagoga Mare din Chișinău*. În: *Arta*, 2020, nr. 1(AV), pp. 44-49. ISSN 2345-1181.

8. CONDRATICOVA, Liliana. *Activitatea argintarului Leiba Berg în Basarabia, la începutul secolului al XIX-lea*. În: *Sesiunea științifică a departamentului Istoria românilor, universală și arheologie*. Ediția a V-a, 28 aprilie 2018. Chișinău: USM, 2018, pp. 50-51. ISBN: 978-9975-71-995-7

9. CONDRATICOVA, Liliana. *Prelucrarea artistică a metalelor din RSS Moldovenească și Republica Moldova: nume uitate sau mai puțin știute*. În: *Akademos*, 2021, nr. 1(60), pp. 146-152. ISSN 1857-0461

10. CONDRATICOVA, Liliana. *Arta metalelor din Basarabia (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului XX)*. Chișinău, 2017, 384 p. ISBN 978-9975-52-204-5.

11. DUMITRAN, Daniel. *From Missed Tolerance to Civil Equality: The Jews in Transylvania until the Middle of the Nineteenth Century*. In: *Journal of Religion in Europe.* Volumul 16 (nov 2023).

12. DUMITRAN, Daniel; OLEA Sidonia-Petronela; STOIAN Claudiu. *Histories Written in Stone,* Cluj-Napoca: Mega, 2024.

13. DUMITRAN, Daniel; OLEA Sidonia-Petronela; STOIAN, Claudiu. *The Evolution of the Alba Iulia Jewish Community Reflected in Funerary Art: A Proposed Model for Researching Jewish Cemeteries.* In: *Museikon* 7/2022, Cluj-Napoca: Mega, 2023. ISSN 2601-2200

14. EMILCIUC, Andrei. *Activitatea negustorilor supuși străini de confesiune iudaică în Basarabia: cadrul legal și fiscal (1812–1860).* În: *Studia Universitatis Moldaviae* (Seria Științe Umanistice), 2018, nr. 4(114), pp. 100-106. ISSN 1811-2668

15. EMILCIUC, Andrei. *Fenomenul eschivării etnicilor evrei din Basarabia de la încorporare în anii Primului Război Mondial (1914–1917).* În: *Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în cercetare și educație*, 16 noiembrie 2017,

Chișinău. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2017, Ediția 2, pp. 16-17

16. GUMENÂI, Ion. *Modificarea spectrului religios al Basarabiei (1812–1828).* În: *Buletin Ştiinţific*. Revista de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie (Serie Nouă), 2009, nr. 11(24).

17. GUMENÂI, Ion. *Numărul populației evreiești și repartizarea acesteia în mediul rural și urban din Basarabia (1812–1861).* În: *Tyragetia*. S.n., 2009, nr. 2(18), pp. 253-262. ISSN 1857-0054.

18. GUMENÂI, Ion. *Politica confesională ca element de deznaționalizare în strategiile imperiale ruse la hotarele sale vestice.* (Cazul guberniilor de nord – vest și Basarabiei). În: *Politici imperiale în Estul și Vestul spațiului românesc*, 10-13 iunie 2010, București. București: 2010, Ediția 3, pp. 260-272.

19. IORGA, Nicolae. *Istoria evreilor în țerile noastre.* În: *Evreii din România în texte istoriografice*. București: Ed. Hasefer, 2004. 670 p.

20. IORGA, Nicolae. *Problema evreiască la Cameră, o interpelare, cu o introducere de A.C. Cuza şi note despre vechimea evreilor în țară.* Vălenii de Munte: Tipografia „Neamul românesc", 1910.

21. *Jewish Heritage Sites and Monuments in Moldova*. United States Commission for the Preservation of America's Heritage Abroad. 2010

22. NISTOR, Ion. *Istoria Basarabiei*. Chișinău: Cartea moldovenească, 1991.

23. PALIHOVICI, Iulii. *Evreii din Vadul-Rașcov în memoria localnicilor*. În: *Akademos*, 2023, nr. 1(68), pp. 102-108, ISSN 1857-0461

24. PANTELIMONESCU V. *Statutul evreilor din România.* București: Editura ziarului „Universul", 1941. 203 p.

25. *Populațiunea actuală a României, Cifre generale ale recensământului din 29 decembrie 1930,* Publicațiile direcțiunii recensământului general al populației, București, 1931. 68 p.

26. PRISAC, Lidia. *Migraţia armenilor în spaţiul românesc dintre Prut şi Nistru: premize şi direcţii (sec. XI–XIX*). În: *Buletin ştiinţific al tinerilor istorici: Materialele Conferinţei ştiinţifice internaţionale anuale a tinerilor cercetători*, Ed. 2(7), 25 aprilie 2013. Chișinău: 2013, S.n. 2 (7), pp. 315-327. ISSN 1857-4947.

27. PURICI, Ștefan. *Istoria Basarabiei*. București: Editura Semne, 2011.

28. *Recensământul general al populației României din 29 decemvrie 1930.* București: Imprimeria Națională, 1938, Vol. 2.

29. *Recensământul general al populației României din 29 decemvrie 1930.* București: Imprimeria Națională, 1940, Vol. 5.

30. ROITMAN, Alexandru. *Evreii din Basarabia și armata țaristă: Studiu introductiv.* În: *Studia Universitatis Moldaviae* (Seria Științe Umanistice), 2015, nr. 4(84), pp. 105-109. ISSN 1811-2668.

31. ROITMAN, Alexandru. *Evreii din Basarabia, cine sunt ei?"* În: *Dilemele conviețuirii în procesul modernizării societății românești în spațiul est-carpatic: (secolele XIX–XX)*. Iași: Junimea, 2011, pp. 91-102. ISBN 9789733715757

32. ROITMAN, Alexandru. *Ritualul funerar al evreilor-iudei din Republica Moldova*. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2012, nr. 11-12, pp. 113-118. ISSN 1857-2049.

33. ROITMAN, Alexandru. *Școala religioasă evreiască din Chișinău fondată în me-*

moria Haiei Moghilnik (Srulevici) în anul 1874. În: *Identitățile Chișinăului*, 12-13 septembrie 2011, Chișinău. Chișinău: Bons Offices, 2011, Ediția 1, pp. 154-160. ISBN 978-9975-51-308-1.

34. ROITMAN, Alexandru. *Unele considerații privind populația evreiască din orașul Chișinău (1774–1851)*. În: *Identitățile Chișinăului*, 1-2 octombrie 2013, Chișinău: Bons Offices, 2015, Ediția 2, pp. 94-99. ISBN 978-9975-61-872-4.

35. SCURTU Ioan, *Consideration regarding the History ofthe Romanian Jews in the inter-warperiod.* În: *Evreii în societatea și conștiința istorică românească*. Reuniunea științifică din 29 mai 2003, București: Editura C.S.I.E.R., 2003.

36. ȘIHOVA, Irina; **PALIHOVICI, Iulii**. *Aspecte etnologice ale istoriei legislației imperiului rus referitoare la evrei (anii 1762–1818),* În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2021, nr. 24, pp. 63-67. ISSN 1857-2049

37. ȘIHOVA, Irina; **PALIHOVICI, Iulii**. *Chișinăul interbelic în memoria evreilor (I).* În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2020, nr. 27, pp. 89-98. ISSN 1857-2049

38. ȘIHOVA, Irina; **PALIHOVICI, Iulii**. *Chișinăul interbelic în memoria evreilor (II).* În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2020, nr. 28, pp. 74-79. ISSN 1857-2049

39. ȘIHOVA, Irina; **PALIHOVICI, Iulii**. *Epigrafica evreiască: noi descoperiri în Republica Moldova.* În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2022, nr. 32, pp. 76-85. ISSN 1857-2049

40. The Center for Jewish Art [online] [citat la 20.09.2025]. Disponibil la: https://cja.huji.ac.il/

41. TOMULEȚ, Valentin. *Activitatea comercială a negustorilor armeni în Basarabia în prima treime a sec. XIX*. În: *Tyragetia.* Chișinău, 1997, nr. IV-V, pp. 239-250,

42. TOMULEȚ, Valentin. *Burghezia evreiască din Basarabia sub raport îndeletnicitar (în baza datelor statistice inedite din 1858)*. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Seria „Științe socioumane". Chișinău, 1998, pp. 73-80.

43. TOMULEȚ, Valentin. *Colonii evreiești din Basarabia în secolul al XIX-lea.* În: *Tyragetia*. Serie nouă, 2011, nr. 2(20), pp. 271-282.

44. *Vadul-Raşcov. Descoperă viaţa evreiască din Vadul-Raşcov* [online] [citat 07.03.2025]. Disponibil: https://audiowalks.centropa.org/ro/basarabia/vadul-rascov/

45. *Бессарабская перепись населения 1817 г.* Chișinău, 1903*,* 220 p.

46. КЛЕЙМАН, Рита; ШИХОВА, Ирина. *Культурное наследие евреев Молдовы.* Кишинёв: "Elan INC» SRL, 2010.

47. КОВАРСКАЯ, Б. *Становление еврейского здравоохранения в Кишинёве в XIX веке*. În: *Международный симпозиум „История, язык и культура еврейского народа*". Кишинев, 1995.

48. КОПАНСКИЙ. Я.М. *Благотворительные организации евреев Бессарабии в межвоенный период 1918–1940 гг.* Кишинёв: Pontos, 2002.

49. *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.* III Бессарабская губерния, Спб: Издание Центрального Статистического Комитета Министерства Внутренних Дел, 1905 г.

50. Электронная еврейская энциклопедия [online] [citat 10.10.2020]. Disponibil la: https://eleven.co.il/diaspora/communities/12107/

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI

Articole în reviste științifice

în reviste din bazele de date Web of ***Science și SCOPUS***

PALIHOVICI, Iulii. *Etnologia franceză: probleme și priorități ale cercetărilor etnologice contemporane (pe baza publicațiilor din colecția „Ethnologie de la France") (I)*. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXV / 2019, Chișinău, 2019. ISSN 1857-2049, pp. 104-109. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/82048#

PALIHOVICI, Iulii. *Etnologia franceză: probleme și priorități ale cercetărilor etnologice contemporane (pe baza publicațiilor din colecția „Ethnologie de la France") (II)*. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXVI / 2019, Chișinău, 2019. ISSN 1857-2049, pp. 106-111. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/92628#

ȘIHOVA, Irina; **PALIHOVICI, Iulii**. *Chișinăul interbelic în memoria evreilor (I).* În: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXVII / 2020, Chișinău, 2019. ISSN 1857-2049, pp. 89-98. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/110120#

ȘIHOVA, Irina; **PALIHOVICI, Iulii**. *Chișinăul interbelic în memoria evreilor (II).* În: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXVIII / 2020, Chișinău, 2019. ISSN 1857-2049, pp. 74-79. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/120352#

ȘIHOVA, Irina; **PALIHOVICI, Iulii**. *Aspecte etnologice ale istoriei legislației Imperiului Rus referitoare la evrei (anii 1762–1818).* În: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXIX / 2021, Chișinău, 2019. ISSN 1857-2049, pp. 61-66. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/136854#

ȘIHOVA, Irina; **PALIHOVICI, Iulii**. *Epigrafica evreiască: noi descoperiri în Republica Moldova.* În: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXXII / 2022, Chișinău, 2019. ISSN 1857-2049, pp. 76-85. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/170610#

PALIHOVICI, Iulii. *Evreii din Țările Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea în viziunea drumeților străini (I).* În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2023,Vvol. XXXIV, pp. 76-84. ISSN 1857-2049. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/193663#

în reviste din Registrul Național al revistelor de profil (revistă de tipul B)

PALIHOVICI, Iulii. *Evreii din Vadul-Rașcov în memoria localnicilor*. În: *Akademos*, 2023, nr. 1(68), pp. 102-108. ISSN 1857-0461. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/182482#

Articole în reviste internaționale:

PALIHOVICI, Iulii. *Despre migrația evreilor din zona de reședința (pe baza unor mărturii scrise)*. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique" Iași. Iași–Chișinău: 2020, vol. 2, pp. 398-408. ISSN 2558–894X. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/123823#

PALIHOVICI, Iulii. *Surse documentare pentru studiul comunităților evreiești din Basarabia*. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of

Cultural Heritage. Research and Technique" Iași. Iași–Chișinău: 2025, vol. 9, pp. 331-340. ISSN 2558–894X.

Articole în lucrările conferințelor și altor manifestări științifice internaționale/naționale:

PALIHOVICI, Iulii. *Considerații teoretice privind aspectele etnoculturale ale cotidianității*. În: *Tradiții și procese etnice*, 6 octombrie 2020. Chișinău: „Grafema Libris", 2020, Ediția 1, pp. 226-231. ISBN 978-9975-52-221-2. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/113686#

PALIHOVICI, Iulii. *Ocupațiile tradiționale ale comunității evreiești din satul Vadul Rașcov, relatate de localnici*. În: Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare, 28-29 mai 2020. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2020, Ediția 12, Vol. 1, pp. 219-227. ISBN 978-9975-52-215-1. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/115782#

PALIHOVICI, Iulii. *Procesele migraționale a populației evreiești de la sfârșitul sec. al XIX-lea, începutul sec. XX*. În: *Studii culturale*, 24 septembrie 2020. Chișinău: Fox Trading, 2021, Ediția 2, Vol. 2, pp. 179-183. ISBN 978-9975-3521-4-7. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/149584#

Teze ale comunicărilor științifice la manifestări internaționale/naționale:

PALIHOVICI, Iulii; SHIHOVA, Irina *Descoperiri în istoria evreiască a Onițcanilor.* În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, 8-9 februarie 2024, Chișinău. Iași – Chișinău-Lviv: 2024, Ediția 9, pp. 235-236. ISSN 2558–894X. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/235-236_18.pdf

PALIHOVICI, Iulii. *Îndeletnicirile evreimii guberniei Basarabia, caracteristici generale*. În: Tradiții și procese etnice, 31 martie 2022, Chișinău. Chișinău: Notograf Prim, 2022, Ediția 3, p. 45. ISBN 978-9975-84-157-3. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/161081#

PALIHOVICI, Iulii. *Ocupatiile traditionale ale comunitatii evreiesti din satul Vadul Rascov, relatate de localnici*. În: *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*, 28-29 mai 2020, Chișinău. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2020, Ediția 12, p. 68. ISBN 978-9975-84-123-8. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/107562#

PALIHOVICI, Iulii. *Ocupațiile, meseriile și meșteșugurile evreilor din Basarabia în datele statistice ale recensământului Imperiului Rus din 1897*. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, 22 februarie 2022, Chișinău. Iași – Chișinău: 2022, Ediția 5, p. 83. ISSN 2558–894X. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/173531#

PALIHOVICI, Iulii. *Portul tradițional evreiesc, ce îl deosebește?* În: *Portul popular – expresie a istoriei și culturii neamului*, 23-24 iunie 2022, Chișinău. Chișinău: Notograf Prim, 2022, Ediția 2, p. 41. ISBN 978-9975-84-162-7. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/169251#

PALIHOVICI, Iulii. *Procesele migraționale ale populației evreiești de la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. XX*. În: *Studii culturale*, 24 septembrie 2020, Chișinău.

Chișinău: Garomont Studio, 2020, Ediția 2, p. 71. ISBN 978-9975-3358-7-4. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/116411#

PALIHOVICI, Iulii. *Satele Vadul Rașcov și Rașcov: istorie și destine ce le unește*. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații in dezvoltarea societății durabile de mâine: dedicată zilelor europene ale patrimoniului*, 23-24 septembrie 2019. Chișinău: Biblioteca Națională a Republicii Moldova, 2019, Ediția 1, p. 58. ISBN 978-9975-3290-4-0. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/96429#

SHIKHOVA, Irina; **PALIHOVICI, Iulii**. *Jewish epigraphy: new discoveries in the Republic of Moldova*. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, 8-9 februarie 2024, Chișinău. Iași – Chișinău-Lviv: 2024, Ediția 9, p. 282. ISSN 2558–894X. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/207008#

Adnotare

PALIHOVICI Iulii. „COMUNITĂȚILE EVREIEȘTI DIN BASARABIA. ASPECTE ETNOCULTURALE”. Teză de doctor în istorie, specialitatea 612.01 – *Etnologie*. Chișinău, 2025.

Structura tezei include introducere, trei capitole cu subcapitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie cu 249 titluri, 150 de pagini de text de bază, și 4 anexe. Volumul total al tezei este de 222 de pagini. Rezultatele cercetării au fost publicate în 8 articole în reviste naționale, dintre care 7 articole indexate în baza SCOPUS, 2 articole în reviste internaționale, 3 comunicări la conferințe naționale și 8 rezumate ale conferințelor; rezultatele au fost susținute la 11 conferințe științifice.

Cuvinte-cheie: comunități evreiești, Basarabia, aspecte etnoculturale, legislație, migrație, ocupații tradiționale, epigrafică, istorie orală, istoria familiei, memorialistică, educație, cultură.

Scopul lucrării: cercetarea complexă a problemei comunităților evreiești din Basarabia în perioada țaristă și perioada interbelică prin prisma examinării multidisciplinare a componentelor etnoculturale, identificarea, analiza și interpretarea specificului comunităților evreiești ca forme distincte de organizare etnoculturală.

1Obiectivele cercetării: cercetarea și sistematizarea istoriografiei problemei, analiza surselor documentare cu privire la dezvoltarea comunităților evreiești din Basarabia sub aspect etnocultural; cercetarea comunităților evreiești prin intermediul aspectelor oferite de sursele legislative din perioada țaristă și perioada interbelică; stabilirea și examinarea ocupațiilor tradiționale ale evreilor și a organizării sociale în cele două perioade cronologice de dezvoltare supuse analizei; determinarea și identificarea rolului instituțiilor educaționale, religioase și culturale ale comunităților evreiești din Basarabia; valorificarea științifică a cercetărilor de teren desfășurate în localitățile unde a fost documentată prezența evreilor basarabeni; reflectarea multidimensională a comunităților evreiești din mediul urban, rural și diaspora sub aspect etnocultural; identificarea și examinarea epigrafiei evreiești ca sursă de studiu; evaluarea modului în care identitatea evreiască este conservată în spațiul public actual; propunerea unor modele concrete de reconstituire a identității etnoculturale, valorizarea patrimoniului etnocultural evreiesc.

Noutatea și originalitatea științifică constau în utilizarea unor informații inedite obținute prin cercetări de teren, interviuri și surse orale, care aduc o perspectivă complexă asupra istoriei, culturii și spațiului locuit de evreii basarabeni. Pentru prima dată comunitățile evreiești din Basarabia în perioada țaristă și în perioada interbelică au fost examinate în complex, pentru a putea fi puse în evidență aspectele etnoculturale, sistemul legislativ, ocupațiile, instituțiile religioase și educaționale ale evreilor basarabeni.

Rezultatele obținute contribuie la conturarea unei imagini relevante asupra vieții comunităților evreiești din Basarabia în sec. XIX–XX, evidențiind dinamica socială, educațională și culturală, precum și interacțiunile interculturale cu populația majoritară.

Semnificația teoretică constă în aducerea unei contribuții importante la reconstruirea memoriei istorice și identitare a evreilor din Basarabia prin abordarea interdisciplinară și valorificarea complexă a surselor istorice, orale și materiale.

Valoarea aplicativă a tezei este reflectată în posibilitatea utilizării rezultatelor în elaborarea unor programe educaționale privind istoria, etnologia și cultura evreiască, precum și în proiecte muzeale și culturale menite să conserve și să promoveze patrimoniul cultural evreiesc din regiune.

Implementarea rezultatelor științifice s-a realizat prin diseminarea în cadrul conferințelor științifice naționale și internaționale, publicarea în reviste de specialitate și includerea unor fragmente în proiecte culturale: muzeul în aer liber *Istoria evreiască a Onițcanilor* (2022), dezvoltarea muzeului în aer liber *Cimitirul evreiesc din Chișinău*, ghiduri audio *Chișinău. Descoperă viața evreiască a Chișinăului* (2020), *Basarabia. Descoperiți viața evreiască din Basarabia* (2021); ghiduri *Jewish Cemeteries în the Classroom* (2020) *Catalogue of Best Practices for Jewish Cemetery Preservation* (2021), *Jewish Cemeteries and Tourism Development* (2022), *Jewish Cemeteries aș Visitor Destination* (2023).

Annotation

PALIHOVICI Iulii. „JEWISH COMMUNITIES IN BASARABIA. ETHNOCULTURAL" ASPECTS. PhD thesis in history, specialty 612.01 – *Ethnology*. Chișinău, 2025.

The structure of the thesis includes introduction, three chapters with sub-chapters, general conclusions and recommendations, bibliography with 249 titles, 150 pages of basic text, and three appendices. The total volume of the thesis is 222 pages. The research results have been published in 8 articles in national journals, of which 7 articles indexed in SCOPUS, 2 articles in international journals, 3 papers at national conferences and 8 conference abstracts; the results were presented at 11 scientific conferences.

Key words: Jewish communities, Basarabia, ethnocultural aspects, legislation, migration, traditional occupations, epigraphy, oral history, family history, memoirs, education, culture.

The aim of the paper: comprehensive research of the problem of Jewish communities in Basarabia in the Tsarist and interwar period through the multidisciplinary examination of ethnocultural components, identification, analysis and interpretation of the specifics of Jewish communities as distinct forms of ethnocultural organization.

2Research objectives: Research and systematization of the historiography of the problem, analysis of documentary sources on the development of Jewish communities in Basarabia from the ethnocultural aspect; research of Jewish communities through the aspects provided by the legislative sources of the tsarist and interwar periods; establishment and examination of traditional Jewish occupations and social organization in the two chronological periods of development under analysis; determination and identification of the role of educational, religious and cultural institutions of Jewish communities in Basarabia; the scientific valorization of the field researches carried out in the localities where the presence of Basarabian Jews was documented; the multidimensional reflection of the Jewish communities in urban, rural and diaspora environments from the ethnocultural aspect; identifying and examining Jewish epigraphy as a source of study; the evaluation of the way in which the Jewish identity is preserved in the current public space; the proposal of concrete models of reconstitution of the ethnocultural identity, the valorization of the Jewish ethnocultural heritage.

The novelty and originality of the research consist in the use of previously unpublished information obtained through field research, interviews and oral sources, which provide a complex perspective on the history, culture and space inhabited by Basarabian Jews. For the first time, the Jewish communities in Basarabia during the Tsarist and interwar periods have been examined in a comprehensive manner in order to highlight the ethnocultural aspects, the legal system, occupations, religious and educational institutions of Basarabian Jews.

The results obtained contribute to the development of a relevant picture of the life of Jewish communities in Basarabia in the sec. XIX-XX, highlighting the social, educational and cultural dynamics, as well as intercultural interactions with the majority population.

The theoretical significance consists in making an important contribution to the reconstruction of the historical memory and identity of the Jews of Basarabia through an interdisciplinary approach and the complex utilization of historical, oral and material sources.

The applied value of the thesis is reflected in the possibility of using the results in the development of educational programs on Jewish history, ethnology and culture, as well as in museum and cultural projects aimed at preserving and promoting Jewish cultural heritage in the region.

The implementation of scientific results was achieved through dissemination at national and international scientific conferences, publication in specialized journals and the inclusion of fragments in cultural projects: the open-air museum *The Jewish History of the Oniţcani* (2022), the development of the open-air museum *Jewish Cemetery in Chișinău*, printed and audio guides *Chișinău. Discover the Jewish Life of Chișinău* (2020), *Basarabia. Discover Jewish Life in Basarabia* (2021); *Jewish Cemeteries in the Classroom* (2020), *Catalog of Best Practices for Jewish Cemetery Preservation* (2021), *Jewish Cemeteries and Tourism Development* (2022), *Jewish Cemeteries as Visitor Destination* (2023).

Аннотация

ПАЛИХОВИЧ Юлий. „ЕВРЕЙСКИЕ ОБЩИНЫ В БЕССАРАБИИ. ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ”. Докторская диссертация по истории, специальность 612.01 - *Этнология*. Кишинев, 2025.

Структура диссертации включает введение, три главы с подглавами, общие выводы и рекомендации, библиографию из 249 наименований, 150 страниц основного текста и три приложения. Общий объем диссертации составляет 222 страницы. Результаты исследования опубликованы в 8 статьях в национальных журналах (в т.ч. 7 в SCOPUS), 2 статьях в международных журналах, 3 статьях в сборниках материалов национальных конференций и 8 тезисах докладов на конференциях; результаты работы были представлены на 11 научных конференциях.

Ключевые слова: еврейские общины, Бессарабия, этнокультурные аспекты, законодательство, миграция, традиционные занятия, эпиграфика, устная история, семейная история, мемуары, образование, культура.

Цель работы: комплексное исследование еврейских общин Бессарабии в царский и межвоенный периоды через междисциплинарное рассмотрение этнокультурных компонентов, выявление, анализ и интерпретацию специфики еврейских общин как отдельных форм этнокультурной организации.

3Задачи исследования: изучение и систематизация историографии проблемы, анализ документальных источников о еврейских общинах Бессарабии в этнокультурном аспекте; исследование еврейских общин через анализ законодательных актов царского и межвоенного периодов; установление и изучение традиционных еврейских занятий и социальной организации в анализируемые периоды; определение и выявление роли образовательных, религиозных и культурных учреждений для еврейских общин Бессарабии; интерпретация полевых исследований в населенных пунктах с историческим присутствием евреев; многомерное отражение еврейских общин в городской, сельской и диаспоральной среде в этнокультурном аспекте; выявление и изучение еврейской эпиграфики как источника исследования; оценка способов сохранения еврейской идентичности в современном публичном пространстве; предложение конкретных моделей реконструкции этнокультурной идентичности, еврейского этнокультурного наследия.

Новизна и оригинальность исследования заключается в использовании неопубликованной информации, полученной в ходе полевых исследований, интервью и устных источников, которые дают комплексное представление об истории, культуре и пространстве, населенном бессарабскими евреями. Впервые комплексно рассмотрены еврейские общины Бессарабии в царский и межвоенный периоды с целью освещения этнокультурных аспектов, правовой системы, занятий, религиозных и образовательных учреждений бессарабских евреев.

Полученные результаты способствуют воссозданию картины жизни еврейских общин Бессарабии в XIX – сер. XX вв, освещая социальную, образовательную и культурную динамику, а также межкультурное взаимодействие.

Теоретическая значимость работы заключается в реконструкции исторической памяти и идентичности евреев Бессарабии на основе междисциплинарного подхода и комплексного исследования исторических, устных и материальных источников.

Прикладное значение диссертации выражается в возможности использования полученных результатов при разработке образовательных программ по еврейской истории, этнологии и культуре, а также в музейных и культурных проектах, направленных на сохранение и популяризацию еврейского культурного наследия в регионе.

Внедрение научных результатов включало доклады на национальных и международных научных конференциях, публикации в специализированных журналах и участие в культурных проектах: музей под открытым небом *Еврейская история Оницкан* (2022), музей под открытым небом *Кишинёвское еврейское кладбище*, аудиогиды *Кишинев. Откройте для себя еврейскую жизнь Кишинева* (2020), *Бессарабия. Откройте для себя еврейскую жизнь Бессарабии* (2021); проекты *Еврейские кладбища в учебных пособиях* (2020), *Каталог лучших практик по сохранению еврейских кладбищ* (2021), *Еврейские кладбища и развитие туризма* (2022), *Еврейские кладбища как объект посещения* (2023).

PALIHOVICI Iulii

COMUNITĂȚILE EVREIEȘTI DIN BASARABIA: ASPECTE ETNOCULTURALE

SPECIALITATEA: 612.01 – ETNOLOGIE

Rezumatul tezei de doctor în istorie

Aprobat spre tipar 29 septembrie 2025 Formatul hârtiei 60×84 1/16

Hârtie ofset. Tipar ofset. Tiraj 35 ex.

Coli de tipar: 2,8 Comanda nr.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM

Str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD-2009